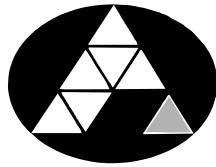

POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU
Viestinnän koulutusohjelma

Johanna Lipponen

NAISEUDEN JA TOISEUDEN ILMENTYMIÄ DOKUMENT-
TIELOKUVASSA MAAN PÄÄLLÄ

Opinnäytetyö
Kesäkuu 2011

POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
Kesäkuu 2011
Viestinnän koulutusohjelma

Länsikatu 15
80110 JOENSUU
p. (050) 311 6310

Tekijä
Johanna Lipponen

Naiseuden ja toiseuden ilmentymiä dokumenttielokuvassa Maan päällä

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia naiseuden ja toiseuden ilmentymiä ja niiden jatkuvaa läsnäoloa dokumenttielokuvassa Maan päällä. Näiden tutkimuskohteiden lisäksi tarkoituksena oli tutkia myös dokumenttielokuvassa esiintyviä erilaisia naiskuvia, sukupuolta ja identiteettejä sekä niiden muodostumista yleisemmällä tasolla.

Opinnäytetyön kirjallisen osuuden toimintatapoina olivat perehtyminen alan kirjallisuuteen, julkaisuihin ja internetsivuihin, joihin sekä kirjallinen että taiteellinen osuus pohjautui.

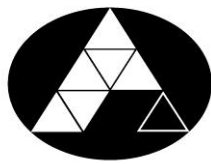
Opinnäytetyön taiteellisena osuutena tehtiin kestoaltaan 23 minuutin dokumenttielokuva Maan päällä, jonka päähenkilö oli pohjoiskarjalainen monitaiteilija Leena Halonen. Taiteellisen osuuden toimintatapoina olivat dokumenttielokuvaan liittyvään lähdeaineistoon perehtyminen, elokuvassa esiintyvien henkilöiden ennakkohaastattelut, päähenkilön arkistomateriaalien läpikäyminen ja varsinaisen dokumenttielokuvan tekeminen eri tuotantovaiheineen.

Opinnäytetyön taiteellisena osuutena tehdyssä dokumenttielokuvassa Maan päällä esitettiin päähenkilö Leena Halosen moninaisia naiskuvia ja identiteettejä. Kirjallisessa osuudessa esitetyt tutkimuskohteet ja näkökulmat voitaisiin nähdä mahdollisuutena tarkastella jatkossakin erilaisten taiteilijoiden henkilökuvia.

Kieli
suomi

Sivuja 46
Liitteet 4
Liitesivumäärä 18

Asiasanat
opinnäytetyö, naiseus, toiseus, dokumenttielokuva

NORTH KARELIA
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

THESIS
June 2011
Degree Programme in
Communication
Länsikatu 15
FIN 80110 JOENSUU
FINLAND
Tel. 358-50-311 6310

Author
Johanna Lipponen

Expressions of womanhood and otherness in the documentary film 'Maan päällä'

Abstract

The intention of the thesis was to explore the expressions of womanhood and otherness and their continuous presence in a documentary film titled 'Maan päällä'. In addition to these areas of study, this thesis was carried out to explore different portrayals of women, gender and identities, and how they are constructed on a more general level. The literary part of the thesis was carried out by studying literature, publications and internet sites relevant to the study field. Both the literary and the artistic part of the thesis were based on these.

As an artistic part of the thesis, a 23 minute long documentary film 'Maan päällä' was produced. The main character of the film was Leena Halonen, multitasking artist from Northern Carelia. The artistic part was carried out as a study of the reference material, facilitating preliminary interviews with the people appearing in the film, going through the main character's archive materials and producing the actual documentary including the various production phases.

The documentary film 'Maan päällä' which was produced as an artistic part of the thesis, represented the main character Leena Halonen's diverse portrayals of women and identities. The areas of study and approaches presented in the literary review could be seen as a possibility to further discuss the creation, reproduction and representation of portraits of various artists.

Language
Finnish

Pages 46
Appendices 4
Pages of Appendices 18

Keywords
thesis, womanhood, otherness, documentary film

Sisältö

1	Johdanto.....	5
1.1	Taustaa.....	5
1.2	Opinnäytetyön tavoitteet.....	7
1.3	Opinnäytetyön rakenne.....	9
2	Identiteetit ja katse naiseuden ja toiseuden rakentajina.....	9
2.1	Johdanto.....	9
2.2	Erilaisia identiteettejä.....	9
2.3	Katse ja katseen voima.....	11
2.4	Toiseus ja valta.....	14
3	Dokumentin naiskuvat.....	16
3.1	Johdanto.....	16
3.2	Äitiys.....	16
3.3	Työminä.....	19
3.4	Tuhmat Tädit.....	21
3.5	Näyttelijyys.....	25
3.6	Monenlainen taiteilijuus.....	28
4	Taiteilijuus ja sukupuoli.....	31
4.1	Johdanto.....	31
4.2	Sukupuolen tekeminen.....	31
4.3	Sukupuoli toiston tuloksena.....	32
4.4	Erilaisia sukupuolia.....	33
5	Taiteellinen työ: dokumenttielokuva Maan päällä.....	36
5.1	Taiteellisen työn lähtökohdat ja ennakkosuunnittelun tärkeys.....	36
5.2	Esituotanto.....	36
5.3	Tuotanto ja tuotantovaiheen tavoitteet.....	38
5.4	Jälkituotanto.....	40
6	Omat kokemukset opinnäytetyön tekemisestä.....	42
	Lähteet.....	45

Liitteet

- Liite 1 Tuhmien tätien sanoituksia
- Liite 2 Dokumenttielokuvan käsikirjoituksen 1. versio
- Liite 3 Dokumenttielokuvan litterointi
- Liite 4 Dokumenttielokuva Maan päällä -DVD

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Aloin suunnitella opinnäytetyötäni tammikuussa 2008. Halusin tehdä kestoaltaan enintään 30 minuutin dokumenttielokuvan ja siihen liittyvän kirjallisen tutkimusosuuden. En ollut aiemmin tehnyt dokumenttielokuvaa, joten opinnäytetyöni lähtökohta oli varsin haasteellinen.

Halusin valita dokumenttielokuvalleni aiheen, joka kiinnostaisi sekä itseäni että muita. Etenkin henkilökuvat olivat aina kiinnostaneet minua. Päädyin tekemään dokumenttielokuvan pohjoiskarjalaisesta monitaiteilija Leena Halosesta. Halusin näyttää dokumentissa Leena Halosen eri rooleja ja matkaa monitaiteilijaksi. Dokumenttielokuvan vetovoimaisuutta ja omalaatuisuutta lisäisivät Halosen mielenkiintoinen ja moniulotteinen persoonallisuus ja elokuvan paikallisuus. Alkuperäinen idea oli, että tulisin tarjoamaan dokumenttia alan kilpailuihin ja kaupalliseen myyntiin. Otin selvää Yleisradion dokumenttielokuvien ohjelmapaikoista ja dokumenttien määrämistä. Halusin kuitenkin, että elokuvasta tulisi teoksen mittainen. Dokumentin todellinen ja lopullinen pituus määräytyisi pelkästään sisällön ehdoilla.

Aloitin dokumenttielokuvan suunnittelun perehtymällä Leena Halosen ansioluetteloon. Valitsin sieltä hänen elämänsä tärkeimpiä käännekohtia ja töitä vuosien varrelta. Keskustelin Halosen kanssa tulevasta dokumentista useaan otteeseen keväällä ja kesällä 2008. Suurin mielipide-ero syntyi valitsemastani dokumentin näkökulmasta. Halusin kuvata Halosen monitaiteilijuutta naiseuden ja toiseuden näkökulmasta, mutta Halonen ei kokenut itseään erityisesti naistaiteilijana. Hänestä tällainen tarkastelukulma tuntui vieraalta. En halunnut vaihtaa dokumentin kirjallisen osuuden näkökulmaa, joten päädyin kompromissiin. Dokumenttielokuva tulisi käsittelemään Leena Halosen monitaiteilijuutta yleisemmässä tarkastelussa ja kirjallinen osuus painottuisi naiseuden ja toiseuden näkökulmiin ja ilmentymiin. Taiteellisen osuuden teemana olisi päähenkilön tapa olla ja työskennellä maan päällä ja maanläheisesti.

Opinnäytetyön taiteellinen osuus osoittautui jo suunnitteluvaiheessa varsin laajaksi kokonaisuudeksi, joten halusin jakaa taiteellista vastuuta toisen opiskelijan kanssa. Päätimme tehdä dokumenttielokuvan yhdessä kuvan erikoistumisopin-toihin suuntautuneen Karita Kaidan kanssa. Toimin itse dokumentin käsikirjoittajana ja ohjaajana ja Karita Kaita oli pääkuvaajana. Maan päällä -dokumentti hyväksyttiin Cadimedia-projektiksi elokuussa 2008, jolloin myös muut työryhmän jäsenet saivat opintopisteitä työskentelystään projektissa.

Halusin näyttää dokumenttielokuvassa pääpiirteittäin Leena Halosen monitaiteilijuuden ja persoonan eri puolia. Vaikka dokumentti tulisi yhdistelemään faktaa, haastatteluja sekä tekijän henkilökohtaisia havaintoja ja ajatuksia, halusin välttää liikaa reportaasimaisuutta. Tärkeintä oli saada elokuvasta mahdollisimman aito ja tekijänsä ja päähenkilönsä näköinen teos. Halusin dramatisoida todellista materiaalia erilaisilla kohtaus- ja leikkausasetteluilla ja valitsin dokumentin aiheeksi päähenkilön erilaiset roolit ja tekemisen tavat. Valitsin dokumenttiin ennakkoluulottoman lähestymistavan ja se vaikutti paljon myös itse kuvausprosessiin.

En halunnut käsikirjoittaa tarinaa ennalta liian valmiiksi, vaan monet kohtaukset saivat alkunsa kuvauspaikalla syntyneistä impulsseista, ideoista ja keskusteluista. Näin dokumentista tuli syvällisempi ja todenmukaisempi kokonaisuus. Olen tuntenut Leena Halosen jo lapsuudesta asti, joten minulla oli jo ennakkoon tiedossa päähenkilön ja lähipiirin historia. Toisaalta tällainen tunteminen asetti tekemiselle uusia haasteita. Jouduin tarkistamaan omaa objektiivisuuttani ja subjektiivisuuttani tekijänä lopputuloksen kannalta useaan otteeseen. Teoksen tarkoitus oli näyttää todenmukainen kuva monitaiteilija Leena Halosesta esittämättä kuitenkaan yhtä ainoata totuutta.

Opinnäytetyön kirjallinen osuus tulisi tarkastelemaan naiseuden ja toiseuden näkökulmia ja ilmentymiä dokumenttielokuvassa. Mielestäni valitsemani näkökulma oli haasteellinen ja mielenkiintoinen. Halusin tutkia dokumentin erilaisia naiskuvia ja naiseuden ja toiseuden jatkuvaa läsnäoloa. Vaikka monet naiseuden ja toiseuden ilmentyvät ovat usein implisiittisiä, ne ovat kuitenkin samaan aikaan pääteltävissä asiayhteyksistä ja dokumentin sisällöstä.

Tällainen lähestymistapa kirjallisessa osuudessa syventäisi myös itse visuaalisen maiseman ja mielikuvien sisältöä ja mahdollistaisi myös perinteisten katsomiskäytäntöjen toisinnäkemisen.

1.2 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyöni kirjallisen osuuden keskeisin tavoite on tutkia Leena Halosta taiteen kentällä tekijänä ja kokijana monipuolisesti sukupuolensa takia tai siitä huolimatta. Kirjallisessa osuudessa selvitetään myös dokumentin erilaisia naiskuvia ja identiteettejä sekä niiden muodostumista.

Polarisointi ei tuota hedelmällisiä tulkintoja tai kritiikkiä taiteilijuudesta ja taiteen tekemisestä. Naiseutta voi käyttää hyödyksi ja se voi olla myös vallan väline erilaisissa taiteen tekemisen käytännöissä. Biologinen sukupuoli ei kuitenkaan tuota välttämättä presentaatioita, jotka olisi tunnistettavissa pelkästään sukupuolittuneiden tekemisen käytäntöjen kautta. Teokset eivät näyttäydy tai niitä ei voi tunnistaa aina sukupuolisidonnaisina, oli tekijänä tai katsojana nainen tai mies. Kiinnostavampaa on tutkia taiteen tekemisen lähtökohtia ja tulkintoja erilaisista fokalisaatioista käsin. Lähestyn taiteilijuutta erityisesti feministisen teorian kautta. Sukupuoli voi syntyä tai sen voi tehdä esimerkiksi toiston tai erilaisten kontekstien kautta.

Toimintatapoina opinnäytetyön tekemisessä on perehtyminen alan kirjallisuuteen, julkaisuihin ja internetsivuihin, joihin sekä kirjallinen että taiteellinen osuus pohjautuu. Laadin taiteellisesta osuudesta selosteen opinnäytetyön luvussa 5 ja liitän tekemäni dokumenttielokuvan opinnäytetyöhön. Selosteessa käyn läpi taiteellisen osuuden prosessia esituotannosta jälkituotantoon ja tarkastelen, miten eri tuotannon vaiheissa toimittiin. Luvussa 6 kerron omista kokemuksistani opinnäytetyöprosessissa.

1.3 Opinnäytetyön rakenne

Johdanto-osassa esittelen taustatiedoksi opinnäytetyön lähtökohdat ja taustat. Esittelen myös opinnäytetyön keskeiset tavoitteet ja rakenteen. Luvussa kaksi käsittelen erilaisia identiteettejä, valtaa ja katsetta naiseuden ja toiseuden rakentajina. Kolmannessa luvussa käsittelen dokumenttielokuvan erilaisia naiskuvia sekä naiseuden ja toiseuden ilmentymiä.

Neljännessä luvussa käsittelen erilaisia sukupuoliä ja niiden muodostumista sekä niistä muodostuvia ongelmakohtia. Viidennessä luvussa keskityn taiteellisen osuuden työskentelyprosessiin. Luvussa käsittelen eri tuotantovaiheet esituotannosta jälkituotantoon. Kuudes luku sisältää omia kokemuksia opinnäytetyön tekemisestä, huomioita ja kehitysehdotuksia. Opinnäytetyön lopussa ovat lähdeluettelo ja liitteet. Yksi liitteistä on opinnäytetyön taiteellisena osuutena tehty dokumenttielokuva Maan päällä -DVD.

2 Identiteetit ja katse naiseuden ja toiseuden rakentajina

2.1 Johdanto

Mistä naiskuvat muodostuvat? Mistä toiseus muodostuu? Mitä katse on?

Dokumenttielokuvassa on ilmentymiä naiseudesta ja toiseudesta. Jotta voisi ottaa dokumentin erilaiset naiskuvat lähempään tarkasteluun, on tunnettava tarkemmin naiseuden ja toiseuden muodostumista. Luvussa 3 ei käsitellä dokumentin naisihannekuvia, vaan niitä erilaisia ja todellisia naiseuden ilmentymiä, joita identiteetit, katse ja toiseus synnyttävät.

2.2 Erilaisia identiteettejä

Erilaiset identiteetit paikantuvat aina johonkin. Identiteetit voivat paikantua muun muassa maantieteellisesti, sosiaalisesti, sukupuolijärjestykseen jne. Stuart Hallin mukaan identiteetti on konstruktio, instituutioiden ja käytäntöjen kanssakäymisen prosessi. Postmoderni identiteetti on aina epätäydellinen, täynnä ristiriitoja ja sekavuuksia. Mitään pysyvyyttä ei enää ole olemassa, vaan identiteettimme on jatkuvassa muutoksessa (Hall 1999, 23).

Identiteetille on monia eri määritelmiä, suuntauksia ja käsittelytapoja psykologiassa, sosiologiassa, sosiaalipsykologiassa jne. Kulttuurintutkimuksessa identiteetti nähdään prosessina. Ihmisessä voi samaan aikaan olla monenlaisia identiteettejä, joiden asema vaihtelee tilanteista riippuen.

Identiteetin taustalla on vähintäänkin alitajuinen tieto erilaisuudesta ja omalaa-tuisuudesta. Identiteetti ei siis ole essentialistinen ja muuttumaton, vaan se on jatkuvassa liikkeessä erilaisten kulttuuristen representaatioiden muokattavana.

Identiteetit muodostuvat esittämisen eli representaation sisällä, eivät sen ulkopuolella (Hall 1999, 250). Identiteetit siis rakennetaan diskurssin sisällä. Stuart Hallin mukaan identiteetit ovat positioita, jotka subjektin on pakko omaksua (Hall 1999, 253). Jos identiteetit ovat positioiden kaltaisia, on tärkeätä huomata,

että eri positioista näkee eri tavoin ja eri asioita. Henkilö voi nähdä eri asioita myös eri rooleissa ja rooleista käsin. Dokumenttielokuvassa Leena Halonen kertoo, että näyttelijä näkee yleisön eri tavalla kuin lavalle noussut amatööri. Näyttelijä voi ohjailta omaa esitystään yleisön reaktioiden perusteella. Samainen näyttelijä voi puolestaan olla siviilielämässä hyvinkin arka sosiaalisissa tilanteissa ja muiden katseiden alla. Ammatillinen identiteetti on kuitenkin niin vahva, että esiintyminen katseen edessä on mahdollista.

On tärkeätä huomata, että identiteetti on paikantunut johonkin. Stuart Hall painottaa, että jokainen tulee jostakin paikasta ja yhteisöstä (vaikkakin vain kuvittelusta) ja tarvitsee joitakin koordinaatteja suunnistaessaan globaalissa maailmassa. Identiteetit ja representaatiot nivoutuvat toisiinsa siten, että identiteetit muodostuvat representaatioiden sisällä: kulttuuriset identiteetit ovat jatkuvasti tuotettavia, valtaan kiinnittyviä representaatiojärjestelmiä (Pantti 2004, 248).

Kulttuurisen identiteetin jatkuvan liikkeen takia on tärkeätä kehittyä jostakin johonkin. Dokumenttielokuvan tapa esittää keskiössä oleva Leena Halonen on myös tapa kertoa, kuinka esitän itseni dokumentin tekijänä. Paljastan jotain myös omasta identiteetistäni tekemilläni valinnoilla esimerkiksi kuvakerronnassa.

Vaikka yksilön identiteetti on subjektiivinen kokemus, se muotoutuu yksilöä ympäröivissä konteksteissa. Yksilö tekee havaintoja ja muodostaa havaintojensa perusteella mielikuvia ja mielipiteitä. Havainnoista tulee osa yksilön identiteettiä esimerkiksi vertailun kautta. Dokumentissa Leena Halonen tekee havaintoja omasta ympäristöstään ja elämäkokemuksistaan. Samalla havainnoista tulee tärkeä osa Halosen identiteettiä. Halonen esimerkiksi kertoo nauttivansa oleskelustaan lapsuudenmaisemissa. Katsoja ymmärtää paremmin, miksi päähenkilö toimii ja elää pienellä paikkakunnalla.

Identiteetin osaksi hyväksytään helposti elementtejä, joita muut ihmiset ja yhteiskunta vahvistavat toiminnallaan ja määräyksillään. Ammatillinen rooli on yksi suurennuslasin alla oleva identiteetti. Tiettyjä ammatteja arvostetaan enemmän, kuin toisia. Monitaiteilija Halosella on myös ns. leipätyö erityisopettajana.

Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat keskeisiä identiteettitekijöitä, koska koko kulttuuri on sukupuolittunut. Näihin identiteettitekijöihin liittyy itsen ja toisten näkeminen sukupuolittuneina subjekti-objekteina, yhtä lailla sekä toimijoina että katseiden, tunteiden ja halujen kohteina (Rossi 2003, 11). Dokumentin kuvasto voi tuottaa ja rakentaa sukupuolia, ja katsoja voi muodostaa samaan aikaan mielikuvia erilaisista identiteeteistä, subjekteista ja sukupuolista. Koska sukupuoli on Rossin mukaan tekoja ja toistoja (Rossi 2003, 12), en halunnut käyttää dokumentin kuvastossa vain yhdenlaisia naiskuvia. Fyysisen sukupuolen jakaminen miehiin ja naisiin vaikuttaa yksilön identiteettiin ja johtaa helposti yhteisölliseen tyypittelyyn. Tällainen tyypittely vahvistaa käsitystä miehen ja naisen eroista. Eroista haetaan yksilöiden ominaisuuksista.

On tärkeätä nähdä eri identiteetit kriisissä tai jatkuvassa liikkeessä, jolloin muutoksen mahdollisuus on aina läsnä. Tällöin identiteetit eivät ole stabiileja. Erilaisien identiteettien tunnistaminen on ehkä hankalampaa kuin stereotyyppisessä tarkastelussa, mutta se voi johdattaa syvällisempiin tulkintoihin. Subjekti ei Stuart Hallin mukaan koostu yhdestä, vaan monista identiteeteistä, jotka ovat joskus ristiriidassa keskenään tai jopa yhteensopimattomia toisiinsa nähden (Hall 1999, 22). Tällainen prosessi tuottaa postmodernin subjektin, jolla ei ole kiinteää, olemuksellista tai pysyvää identiteettiä (Hall 1999, 23). Kun identiteettiä ei rajoiteta stabiiliksi ja staattiseksi osaksi minuutta, merkitysten ja representaatioiden määrä lisääntyy. Esimerkiksi äidin rooliin voidaan hyväksyä piirteitä, jotka ovat jo jostain toisesta identiteetistä tuttuja. Tällainen liikkumavara voi parhaimmillaan vapauttaa yksilön hyödyntämään erilaisia identiteettejään ja kehittämään itseään.

2.3 Katse ja katseen voima

Kuvallisuus on harvoin pelkkää puhdasta kuvallisuutta. Se on aistimellisesti ja esittämisen tavoiltaan monimuotoista, multimodaalista. Elokuvia ei vain katsota, vaan niitä myös kuunnellaan ja luetaan. Elokuvan katsomistilanteessa merkitykset välittyvät useiden eri merkityksellistävien järjestelmien, semioottisesti ilmaistuna koodien kautta (Seppänen 2001, 39).

Katsominen ei ole ohimenevä tapahtuma, se on koko ajan jatkuva ja muokkautuva prosessi, jossa aiemmat mielikuvat, kulttuurinen kokemus ja vuorovaikutus lomittuvat toisiinsa (Seppänen 2001, 97). Katse on osa ihmisten välistä vuorovaikutusprosessia. Katseen käyttö voi olla myös vallan käyttöä. Jos ihminen kääntää päänsä pois, hän sulkee samalla vuorovaikutuskanavan ja torjuu kommunikoinnin mahdollisuuden. Katse voi toisaalta myös houkutella vuorovaikutukseen. Se voi antaa lupauksia ja paljastaa katsojien roolit.

Dokumenttielokuvassa on havaittavissa erilaisia katseiden vaihtoja. Näyttelijä voi rakentaa rooliaan katseen voimalla, kun samaan aikaan toisaalla katse voi rakentaa henkilön identiteettiä. Samalla kun katse rakentaa subjektien välistä vuorovaikutusta, sosiaalista sidosta, se rakentaa vuorovaikutusten osapuolten minuutta, subjektiutta. Tällaisen sidoksen merkityksen voi helposti tajuta ajattelemalla, kuinka tärkeää lapselle on tavoittaa vanhempien katse (Seppänen 2001, 101). Dokumentissa lasten ja vanhemman väliset katseet kertovat luottamuksesta ja äitiyden roolin tärkeydestä.

Katseen kautta siis muodostuu erilaisia visuaalisia järjestyksiä. Katse voi kiinnittyä tietoisesti tai tiedostamattomasti kohteeseensa. Katseen kiinnittymiseen vaikuttavat katsojan mieltymykset ja halut. Kaikkiin kuviin ja mielikuviin ei kuitenkaan voi samastua. Katseella on eri tasoja. Katse voi olla abstrakti, jolloin se ei ole henkilöitynyt, mutta sen olemassaolon voi kuvitella. Tässä yhteydessä voidaan puhua myös kameran edustamasta katseesta: mitä kameran kautta välittyvä kuva kertoo ja minkälaisia mielikuvia se herättää.

Olen pohtinut kirjallisen osuuden luvussa 3 dokumentin erilaisia naiskuvia ja kuvastoja. Naiskuvia on tarkasteltu myös kameran katseen kautta. Voiko kameralle poseerata tuottaen haluttuja naiskuvia? Onko dokumentissa varattu tietty tila naispresentaatioille? Katse voi olla myös todellinen, jolloin se on henkilöitynyt. Jokaisella ihmisellä on oma kuva ja mielikuva itsestään ja jokaisella ihmisellä on oma kuva ja mielikuva toisesta. Tällaista todellista katsetta on vaikea kontrolloida tai valita.

Dokumenttia tehdessä oli haasteellista voittaa kuvattavien henkilöiden luottamus. Kameran läsnäolosta piti päättää jo tuotannon alkuvaiheessa. Katse voi siis aiheuttaa myös häpeää, epävarmuutta, jopa pelkoa. Katsottuna olemisen tunne ei siis edellytä ehdotonta varmuutta, että joku tietty fyysinen ihminen näkee minut. Silti minuun suuntautuu ”katse”, jonka otan huomioon käyttäytymisessäni (Seppänen 2001, 111). Tällaista katsetta voisi kuvata sanalla Toinen.

Toinen on siis jotain, joka on läsnä ja joka tekee oman olemassaolon tiedostamisen mahdolliseksi. Toinen ei ole yksinkertaistetusti toinen henkilö tai toisen henkilön katse, puhumattakaan kameran katseesta. Toinen on abstraktimpi ulottuvuus. Se on tietoisesti tulemisen ehto ja perusedellytys. Toisen katseen objektina olo voi olla jopa orjuuttavaa. Jatkuva tietoisuus omasta itsestä aiheuttaa ristiriitaisia tunteita. Dokumenttia tehdessä huomasin hetkiä, jolloin kuvattava henkilö oli täysin uppoutuneena johonkin tilanteeseen. Henkilö ei ollut tällöin tietoinen omasta olemassaolostaan. Kun henkilö esimerkiksi kuuli kuvaajan askeleet, hän tuli saman tien tietoisiksi itsestään. Toisen läsnäolo aiheutti kuvattavassa käyttäytymisen muutoksen. Subjektista tuli objekti.

Katseen voiman ja visuaalisten järjestysten tunnistaminen avaa mahdollisuuden vastustaa pakottavia ja yksipuolisia katseita (Seppänen 2001, 219). Tällainen tunnistaminen mahdollistaa kriittisen toisin katsomisen ja vastakarvaan lukemisen (Rossi 2003, 14). Voidaankin puhua ns. vastakatseesta. On hyvä pohtia ja välillä rikkoa identiteetin rajoja. Omaan identiteettiin kytkeytyvien visuaalisten järjestysten tutkailu vaatii usein sisäänpäin katsomista, reaktioiden tunnistamista ja jyvälle pääsyä niiden merkityksistä (Seppänen 2001, 220). Vaikka itsetutkiskelu voi olla työlästä, se voi antaa tietoa omista identiteeteistä. Tällainen tiedostaminen voi vapauttaa katseen voimasta ja vankeudesta. Katseen kohtamiseen ei tarvitse välttämättä kuulua häpeää. Dokumentissa on havaittavissa tilanteita, joista näkee, miten avoimesti Leena Halonen näyttäytyy katseiden edessä.

2.4 Toiseus ja valta

On mahdotonta käsitellä toiseutta ilman katsetta ja identiteettiä sekä vallan käsitettä. Toinen voi periaatteessa olla mikä tahansa, joka ei ole itse. Tällöin toiseuteen ladataan väistämättä negatiivisia ominaisuuksia. Toiseus voi olla myös positiivinen ominaisuus, koska se voi rakentaa identiteettiä. Toiseutta ei kannata katsoa vastakkainasettelun näkökulmasta, koska silloin toiseus, samoin kuin naiseuskin näyttäytyy absoluuttisena totuutena ja ehdottomana. Toiseus ei myöskään ole pelkästään sukupuolten välisiin eroihin liittyvää ristiriitaisuutta. Toiseus on abstraktimpi ulottuvuus, joka aiheuttaa positioita.

Toiseuden käsitteeseen liitetään usein sanat vieraus, ero ja erilaisuus. Tällöin toiseutta arvotetaan luokittelevana ominaisuutena ja se voi aiheuttaa ristiriitaa ja turhia stereotyyppioita. Toiseuden vierautta voidaan vähentää tiedon lisäämisellä. Ihmisillä voi olla turhia ennakkoluuloja esimerkiksi yksinhuoltajista tai tiettyjen ammattiryhmien edustajista. Toiseus on helppo tunnistaa, mutta sen olemusta on vaikeampi ymmärtää tuntematta toiseuden ominaispiirteitä. Toiseutta pitäisi määritellä ennemminkin sanoilla toinen tai eri. Tällöin toiseus olisi jotain, jolla on positiivinen lataus. Jotain, joka voisi olla positiivisesti erilaista. Toiseus olisi tällöin helpompi kytkeä identiteettiin ja sen olemassaolo olisi helpompi merkityksellistää. Kun ihminen katsoo peiliin, hän näkee peilikuvansa. Kuva on oman itsen toinen puoli. Ei siis tässä tapauksessa vieras tai negatiivisesti latautunut toinen puoli.

Toiseus liittyy läheisesti identiteetin käsitteeseen. Jokainen joutuu peilaamaan henkilökohtaista identiteettiään hänelle ulkopuolelta tarjottuun identiteettiin. Omaan henkilökohtaiseen identiteettiin kietoutuu sosiaalinen, tiettyyn ryhmään liitettävä identiteetti. Ulkoapäin annetut määritelmät tuovat tullessaan käsityksiä leimatusta identiteetistä. Leimat tulevat ulkopuolelta, ja ne ovat yhteydessä kielteisiin sosiaalisiin identiteetteihin ja kategorioihin (Kulmala 2006, 6). Toiseus voi olla myös kokemuksellinen käsite, jolloin omaa suhdetta peilataan toisiin yksilöihin, yhteisöihin ja viime kädessä yhteiskuntaan, joka muodostuu toisista. Toiseus aiheuttaa subjekti–objekti-asemia, joita ei syntyisi ilman katsetta.

Ulkopuolisuutta voisi pitää sisäpuolisuuden toisena puolena. Eräiden yhteydestä seuraa muiden toiseus. Identiteetti siis sulkee pois erilaisen. Toisaalta kollektiivinen identiteetti tekee toiseudesta erilaisen, vastakohtansa. Näin toiseuskin on diskursiivisesti tuotettu ja ylläpidetty abstrakti (Lamminmäki-Kärkkäinen 2002). Toiseus on usein juuri toiselle tuotettu identiteetti. Toiseudesta tulee näin epämiellyttävämpi, kuin omasta identiteetistä. Identiteettien käyttövarana toimivat usein vastaparit: hyvä ja paha, kaunis ja ruma jne. Tällainen luokittelu ja erojen etsiminen ei tuota oikeanlaista todellisuutta, vaan pikemminkin stereotyyppioita, ennakkoluuloja ja asenteita. Tulkinnoissa olisi hyvä tarkastaa omia arvoasemiaan.

Katseen problematiikka on nähty usein miehisen vallankäytön alueena. Naista on seksualisoitu ja esineellistetty pelkäksi kohteeksi, objektiksi. Naistaiteilijat ovat tehneet näkyväksi naisen haavoittuvan ja epämiellyttävän aseman tällaisessa katseen kulttuurissa. Sukupuolittunut katseen dynamiikka ei ole täysin aukoton, vaan naisillakin oli tietyn, luokkastatuksen ja iän määrittämin ehdoin mahdollisuus asettua katsojan asemaan. Representaatioteoreettisessa ajattelussa se, miksi nainen ymmärretään, rakentuu aktiivisesti merkityksenantotapahtumassa eikä ole naistenkaan kokemuksen itsestään selvää heijastusta (Koivunen 1995, 25–28). Myös katsoja osallistuu merkityksenmuodostukseen eikä välttämättä omaksu hänelle tarjottua katsojapositionia. Dokumenttielokuvassa Leena Halonen on esimerkiksi opetustilanteessa tarkkailijan ja katsojan asemassa. Hän ei ole aina se toinen ja objekti.

Auktoriteetti on yksi monista valtaa ja valtasuhteita koskevista käsitteistä. Auktoriteetti ilmaisee yleensä kahden tai useamman osapuolen välistä tilaa. Jos ihmisellä on auktoriteettia, hänellä on sitä suhteessa joihinkin tai johonkin. Opettajan auktoriteetti ja valta voi perustua muun muassa ammattipätevyyteen. Dokumentissa Halonen osoittaa auktoriteettia ja valtaa esimerkiksi palkitsemalla oppilaitaan hyvästä suorituksesta.

Seuraavassa luvussa käsitellään dokumenttielokuvan erilaisia naiskuvia. Luvun tarkoituksena on tuoda ilmi monitaiteilija Leena Halosen erilaisia identiteettejä ilman erityistä arvottamisen näkökulmaa.

3 Dokumentin naiskuvat

3.1 Johdanto

Dokumentti näyttää monitaiteilija Leena Halosen eri rooleja ja identiteettejä. Eri-laisia identiteettejä voi tarkastella dokumentin naiskuvien kautta. Ne paljastavat ja peittävät totuuksia ja ilmentävät myös toiseuden jatkuvan läsnäolon. Naisku-vien tulkintaan ei löydy yhtä ainoata totuutta tai näkökulmaa, mutta niistä voi havaita piirteitä, jotka ovat eri identiteettejä rakentamassa.

On myös tärkeää tunnistaa ne positiot, joista erilaisia naiskuvia tarkastelee. Eri asemista näkee eri tavoin ja eri asioita.

3.2 Äitiys

”Äitiydessä nainen toteuttaa fysiologisen kohtalonsa, se on hänen ’luonnollinen’ kutsumuksensa, koska koko hänen elimistönsä on suuntautunut suvunjatkami-seen.” (Beauvoir 1980, 284).

Monitaiteilija Leena Halonen toteaa dokumentissa, että äitiys on hänen tärkein roolinsa. Se nousee Halosen mukaan kaiken edelle ja yläpuolelle. Ihminen ra-kentaa ja muokkaa identiteettiään perheen kautta. Perhe on osa sosiaalista jär-jestystä. Yksilöllä on oma asema perheen sisällä ja perheellä on oma asema yhteiskunnassa. Oman lapsuudenkodin konteksti toimii identifikaatiopintana. Lapsuudenkodista löytyvät ensimmäiset samastumiskohteet.

Perheidentiteetti muodostuu myös toisten ja perheen ulkopuolisten katseiden voimasta. Toisten katseet vaikuttavat usein myös perheen dynamiikkaan ja käyttäytymiseen. Äidit elävät jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa äitiyttä koske-viin sosiaalisiin ja kulttuurisiin määrittäisiin ja toimivat niiden sisältämien sosiaa-listen käyttäytymis- ja ajattelutapojen sekä moraalikoodien mukaisesti tai sitten kyseenalaistavat ne (Berg 2008, 24).

Kuva 1. Lastentarha. (Kuva: Maria Leskinen.)

Äitiys voi sinällään pitää sisällä mahdollisen toiseuden. Esimerkiksi yksinhuoltajia voidaan pitää erilaisina vanhempina. Äidin rooliin kuuluu usein yleisesti hyväksytyjä piirteitä, jotka yksilö puolestaan sisäistää osaksi identiteettiään. Kulttuuriset, äitiyttä koskevat odotukset vaikuttavat myös siihen, miten äitiys henkilökohtaisella tasolla koetaan (Berg 2008, 24).

Ominaisuuksien, jotka kiinnittyvät identiteettiin roolien kautta, ei tarvitse olla yksilön persoonallisuutta määrääviä. Ne voidaan nähdä erillisinä identiteetin puolina. Leena Haloselle on yhtä ominaista toimia äitinä kuin näyttelijänäkin. Roolit eivät kuitenkaan ole koskaan täysin erillään toisistaan. Näytelmässä Maan päällä paikka yksi on Halonen näytteli äitiä. On vaikea sanoa, oliko roolisuorituksessa ilmentymiä Halosen omasta äitiydestä tai hänen omasta lapsuudesta.

Äitiyden rooliin kuuluu myös vanhemmuuden katse. Se voi rakentua erilaisista rajojen asetteluista ja normistoista, joita vanhempi lapselleen asettaa. Vanhemmuuden katseella on yhteys yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin, jotka koskevat erilaisia representaatioita. Vanhemman katse voi olla siveä, jolloin siihen vaikuttaa voimakas kasvatuksellinen ote. Tällainen kasvatuksellinen ote kytkeytyy naisten rooliin moraalien ylläpitäjänä (Laiho & Ruoho 2005, 133).

Dokumentissa katsojalla on mahdollisuus samastua Halosen vanhemmuuteen. Tällöin katsojalla ja katseen tuottajalla täytyisi kuitenkin olla tarpeeksi tietoa ja kykyä tunnistaa dokumentissa ilmeneviä vanhemmuuden piirteitä. Täytyy muistaa, että katsoja luo merkityksiä, siis katsoo kuvia omista lähtökohdistaan. Tulkitoihin vaikuttavat esimerkiksi sukupuoli, seksuaalisuus, sosiaalinen tausta, elämäkokemus ja suhde kuviin ja kulttuuriin (Laiho & Ruoho 2005, 134). Dokumentissa näytetään äitiyttä kahdessa tasossa ja kahdesta eri näkökulmasta. Halusin tuoda dokumenttiin mahdollisuuksia nähdä vanhemmuus eri ikäluokkien edustajien kautta ja osoittaa äitiyden roolin tärkeys identiteetin muodostajana.

Dokumentin esittämään kuvaan Leena Halosen äitiydestä vaikuttivat varmasti työryhmän sisäinen dynamiikka ja koostumus. Tarkoituksena ei ollut kuitenkaan näyttää äitiyttä vain naistekijöiden katseiden kautta. Tärkeämpää oli nostaa esille kysymyksiä siitä, millaisia katseita naiset luovat kuviin. Dokumentissa ei esitetä stereotyyppisiä sukupuolikuvasvoja eikä alleviivata nimenomaan äitiyden erinomaisuutta. Vaikka isyyden roolia ei korosteta, isyys on kuitenkin läsnä. Isyys on läsnä myös yksinhuoltajan perheessä ja perheen dynamiikassa.

Dokumentti mahdollistaa vastakatseen, jolloin elokuvan kuvastoa voi tulkita toisin ja sen luomia arvoasetelmia voi myös vastustaa. Isyys ei ole dokumentin kuvastossa näkyvä tila, mutta se on pääteltävissä. Isyys on osa tarinaa, jolloin katsoja voi itse rakentaa sen merkityksen käytettävissä olevista kuvista ja sisällöistä. Sama koskee myös lapsen näkökulmaa ja asemaa dokumentissa. Dokumentissa käytetään kuvastoa, joka näyttäytyy myös lapsen näkökulmasta. Lapset ovat osana äitiyden tuottamaa tilaa, joten katsojana voi toimia myös lapsi.

Vanhemmat eivät ole yleisemmässä tarkastelukulmassa yhtenäinen joukko, jolla on aina samanlaisia ominaisuuksia. Vanhemmuuteen vaikuttavat esimerkiksi sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät: vanhempien ammatti, etninen tausta, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, koulutus, elämäntyyli ja harrastukset (Laiho & Ruoho 2005, 138). Leena Halosen äitiyteen vaikuttavat muutkin kuin vanhemmuutta yhdistävät tekijät. Halonen mainitsee dokumentissa, että hänen lapsensa ovat kulkeneet paljon mukana harrastuksissa ja ovat näin osa muun

muassa Halosen harrastustoimintaa. Vanhemmuuden käytännöt esiintyvät siinä arjessa, jota eletään. Arjen käytännöt luovat rajoja ja tekevät vanhemmuutta aina jokaiselle perheelle ominaisella tavalla. Dokumentissa näytetään myös arjen käytäntöjä. Halonen puhuu aikatauluista ja hakee lapsia päiväkodista, mutta lasten kanssa myös harrastetaan yhdessä.

Äitiys ja isyys asemoituvat eri tavoin. Äitiys nähdään usein ensisijaisena vanhemmuutena. Vaikka dokumentissa näytetään äitiyden eri puolia, tarina kertoo myös perheistä yhteiskunnan perusyksikkönä. Perheisiin vaikuttaa myös maantieteellinen kulttuuri-identiteetti. Paikallisuus jonnekin tuo oman osansa vanhemmuuden rooliin. Leena Halonen korostaa asuinseutunsa tärkeyttä. Paikallisuus luo myös perheidentiteettiä. Elämä Pohjois-Karjalassa eroaa elämästä Etelä-Suomessa. Asuinpaikkakunta voi vaikuttaa perheen sisäisiin tekemisen käytäntöihin esimerkiksi harrastusten kautta. Maaseudulla on usein tiiviitä perheyksikköjä, jotka kommunikoivat ja toimivat omalaatuisella tavalla. Perunanostosta tai saunanlämmityksestä voi tulla sukupolvia yhdistävä tekijä ja perinne voi jatkua sukupolvesta toiseen. Paikallisuus sitoo perheenjäseniä toisiinsa tiiviisti.

3.3 Työminä

Ammatti-identiteetin rakentuminen on pitkä ja monivaiheinen prosessi. Ammatti-identiteetti muodostuu oman koulutustaustan, tietojen, taitojen ja persoonallisuuden yhteenliittymänä. Koulutuksen laaja-alaisuus ja sitoutuminen valitsemaan alaan voivat vahvistaa ammatti-identiteetin kehittymistä.

Minuuden tuntemus auttaa ammattiroolin rakentumista ja sitä kautta se voi helpottaa myös suhtautumista henkisesti ja fyysisesti rankkana koettuun erityisopettajan työhön.

Leena Halonen on koulutukseltaan kasvatustieteiden maisteri pääaineenaan erityiskasvatus. Lisäksi hän on suorittanut kuvaamataiteiden erikoistumisopinnot ja perusopinnot draamakasvatuksesta. Halosen mukaan hän voi parantaa työllään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Ammatti-identiteetin poh-

jalla ovat yksilön omat asenteet ja arvopohja. Työllä on näin varsinaisen pedagogisen aspektin lisäksi myös yhteisöllinen merkitys.

Kuva 2. Luovi-opiston oppilaita Leena Halosen opetuksessa. (Kuva: Maria Leskinen.)

Seurasimme dokumentissa Leena Halosen opetustyötä ammattiopisto Luovin Liperin osastossa. Opiskelijoiden teatteripajassa valmistettiin viikon aikana teatteriesitys Inariin!, joka esitettiin Joensuun Pakkahuoneella syyskuussa 2008. Esitys oli valmistettu devising-tekniikalla eli se syntyi ja kehittyi näyttelijöiden improvisaatioista. Halosen työssä ilmeni refleктоiva työote, jolloin opetusprosessi eteni myös saadun palautteen seurauksena. Työote auttoi myös dokumentin kuvausryhmää ja helpotti oppilaiden suhtautumista kuvausryhmän läsnäoloon. Kameroiden ja eri katseiden läsnäolo selvitettiin oppilaille heti työpajan alussa. Jokainen työryhmän jäsen kertoi omasta työtehtävästään ja dokumentin sisällöstä. Avoimuus mahdollisti kuvaustilanteita, jotka eivät ehkä muuten olisi olleet mahdollisia tai toteutettavissa.

Myös ammatti-identiteetin osaksi hyväksytään helposti elementtejä, joita muut ihmiset ja yhteiskunta vahvistavat toiminnallaan ja määrityksillään. Tiettyjä ammatteja arvostetaan enemmän kuin toisia. Voisi siis sanoa, että ammatti-identiteetti on jatkuvan katseen alainen. Voiko ammatinvalinta syntyä yhteisön katseen tai paineen alaisena? Nähdäänkö joku ammatti erityisesti naiseuden positiosta tai positiossa? Täytyy ottaa huomioon, että opetustyössä tapa lähestyä oppilaita ja tietynlaisen sosiaalisen työotteen omaksuminen voi olla koulu-tuskohtaisen teoreettisen viitekehyksen ansiota. Hyvän pedagogin ominaisuuksiin eivät lukeudu erityisesti sukupuoleen liittyvät ominaisuudet.

Dokumentissa esitetään Leena Halosen työskentelytapoja omassa ammatissaan. Ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että Halosen työ sisältää ainoastaan pedagogista osaamista ja sen toteuttamista. Ammatti-identiteetti muodostuu myös muista identiteeteistä ja vahvuuksista. Pedagogiseen osaamiseen liittyy oman minuuden tunteminen ja erilaisten roolien hyväksyminen osaksi minuutta. Pedagogin on tunnistettava erilaiset subjekti–objekti-positiot. Sama minuuden tunteminen mahdollistaa myös erilaiset toimintatavat pedagogin työssä. Taiteen terapeuttinen merkitys korostuu Halosen tavassa opettaa. Toiseuden ei tarvitse olla negatiivista erilaisuutta vaan se voi olla rakentava ja luova voima. Kasvattava aikuinen voi ottaa huomioon erityisalueita perinteisten pedagogisten käytäntöjen ulkopuolelta. Dokumentissa näytetään havaintoja erilaisista toimintatavoista pedagogisella kentällä. Esimerkiksi teatteria voi yhdistää opetukseen ja päinvastoin.

3.4 Tuhmat Tädit

Tuhmat Tädit on kulttuuriyhdistys Vääräpyörä ry:n laulu- ja performanssiryhtye. Tuhmat Tädit -yhtyeen perustivat Leena ja Kaisa Halonen vuonna 2000. Ryhmä on esiintynyt etupäässä ravintolaympäristöissä Joensuun seudulla. Tuhmat Tädit voittivat kesällä 2005 Joensuun Popkadulla järjestetyn Alanko katutähdeksi? -katuesiintyjäkilpailun. Tuhmien Tätien ohjelmisto koostuu Leena Halosen säveltämistä Arja Tiaisen 1980-luvun runoista sekä yhtyeen omasta tuotannosta.

Yhtyeen sanoituksista löytyy intertekstuaalisia viitteitä suomalaisten rockklassikoiden lyriikoihin.

Kuva 3. Tuhmat tädit. (Kuva: Suvi-Tuuli Timonen.)

Tuhmat tädit on nimensä mukaisesti naisyhtye, joka osaa yllättää. Yhtyeen sanoituksista (ks. liite 1) paljastuu ryhmän asenne ja anatomia. Jäsenet ovat lähes poikkeuksetta olleet nuoria 1980-luvulla ja se näkyy myös ryhmän ulkoasussa. Jäsenten ulkoasu on pysynyt lähes muuttumattomana koko Tuhmien Tätien historian ajan. Tämä lisää ryhmän tunnettuutta etenkin Joensuussa ja sen lähiympäristössä. Ryhmässä on yksi ainoa miesjäsen. Tällainen naisvaltaisuus ei vähennä ryhmän dynamiikkaa, mutta voi herättää katsojassa ennakkoluuloja tai oletuksia. Tuhmilla Tädeillä on myös hang around -koonpano Ahtaat Mummot.

Tuhmien Tätien ryhmäidentiteetti ja -koherenssi on vahva. Ryhmiin identifiointi lisää yleisesti itsetuntoa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ryhmäidentiteeteistä pyritään myös usein etsimään vastausta esimerkiksi syrjinnän kysymyksiin. Miksi ryhmään kuuluvia suositaan ryhmän ulkopuolisten kustannuksella? Kenties yleisön kustannuksella? Tämän Tuhmat Tädit tekevät kuitenkin huumorilla. Huumori on tärkeä osa yhtyeen imagoa.

Sen huomaa muun muassa yhtyeen jäsenten taiteilijanimivalinnoista (esimerkiksi Trio Niskakaulus ja Hanna Karpo) ja kappaleiden sanoituksista (ks. liite 1).

Tuhmat Tädit ovat joskus sanoneet: ”Keikalla ollaan aina kun ei olla backstagella ja seuraavaksi vallataan maailma loistavalla konseptilla, joka voitti euroviisut henkisesti jo ennen kuin kukaan oli kuullutkaan Lordista. Puvustukseen, maskeeraukseen ja elvistelyyn satsataan uhrauksia tai yleisöä säästämättä. Laululyyriikat ovat osin käsittämättömiä meille itsellemmekin, mutta lauletaan kuin viimeistä päivää.” (Tuhmat Tädit 2008).

Mitä Tuhmat Tädit sitten sanovat katsojalle? Voiko ryhmän kuvastosta löytää toiseuden ilmentymiä tai jopa vallankäyttöä? Tuhmat tädit tekevät sukupuolensa näkyväksi erilaisilla ulkoisilla tunnusmerkeillä (esimerkiksi vahvalla meikillä ja vaatetuksella). Judith Butlerin mukaan sukupuoli ja seksuaalisuus rakentuvat vasta, kun niitä toistetaan riittävästi. Sukupuolen parodinen toistaminen myös paljastaa illuusion, jonka mukaan identiteetti olisi ihmisen syvä sisäinen ydin. Sukupuoli on teko, joka on avoin murtumille, itseparodialle, itsekritiikille ja liioitellulle luonnollisen esittämiselle, joka paljastaa samalla luonnollisen mahdottomuuden (Mörä, Salovaara-Moring & Valtonen 2004, 261). Tuhmat Tädit parodioivat itseään, joten he tekevät sukupuolen ulkoisten tunnusmerkkien lisäksi myös toiston avulla.

Parodinen toisto voi olla myös vastarinnan keino, jolloin toistaminen on tietoista normin näkökulmasta väärin toistamista (Rossi 2003, 48). Tuhmien Tätien antama naiskuva on parodinen ja ryhmän naisten sanat ja teot ovat epätyypillisiä perinteiseen naiskuvaan verrattuna. Tällainen käyttäytymisstrategia ei kuitenkaan välttämättä ole tehokas, jos parodiointia ei huomata ja osata tulkita oikein. Parodia saattaa kääntyä itseään ja ryhmää vastaan, jolloin todellinen sanoma ei välity oikein. Sanat ja teot eivät välttämättä ravistelekaan perinteisiä tapoja tulkita tai katsoa.

Vaikka näkyvyys on olennaista vallan toimivuuden kannalta, näkymättömyys on yhtä tärkeää (Seppänen 2001, 44). Tärkeää on myös se, mitä esityksissä ei sanota tai nähdä. Tuhmien Tätien kuvasto ei ylläpidä yleisiä tai konservatiivisia ulkonäköön liittyviä esityksiä. Ryhmä voi siis käyttää valtaa kääntämällä huomion pois vallalla olevista naisihannekuvista. Tuhmiin täteihin on helpompi samas-

tua, kun ryhmään kuuluu ominaisuuksiltaan erilaisia naisia. Naiskuvien fyysiset ominaisuudet eivät ole pääosassa; tärkeintä on ryhmän sanoma ja asenne. Yksilöiden erilaisuus voi tällöin ilmentää positiivista toiseutta. Kyse ei ole enää sukupuolten välisistä eroista ja niihin liittyvästä toiseudesta. Tuhmat tädit kumoavat normatiiviset kauneushanteet ja käyttäytymisen mallit.

Maskuliinisuus ei kuulu vain miehille. Nainenkin voi tuottaa maskuliinisuutta. Sukupuolta koskevat yleiset käsitykset sekoittavat usein toisiinsa mieheyden ja maskuliinisuuden. Sama pätee naiseuteen ja feminiinisyyteen (Rossi 2003, 59). Tuhmat Tädit tuovat esiin maskuliinisuuden muodot ja mahdollisuudet. Parhaiten tämä on havaittavissa ryhmän verbaliikassa ja lyriikoissa sekä naisjäsenten tavoissa esittää omaa sukupuoltaan. Vaikka ryhmästä valtaosa on naisia, ryhmän jäsenet käyttäytyvät usein varsin maskuliinisesti ja heidän kielenkäyttönsä on välillä ronskia ja kaksimielistä.

Visuaalisten tekijöiden lisäksi henkilön äänellä on keskeinen osuus kokonaisvaikutelman luomisessa, usein paljon suurempi, kuin mistä katsoja on tietoinen (Bacon 2000, 173). Kielenkäyttö voi korostaa näköaistimuksia kuuloaistimusten kustannuksella. Stereotyyppioista ja karrikoinneista skaalautuvaa kokonaisvaikutelmaa voi rikkoa. Leena Halosen esittämä matalaääninen ja varsin maskuliinisesti käyttäytyvä Yes Rocker on täysi vastakohta miellelyhtymästä, joka tulee Halosen taiteilijanimestä. Yves Rocher – kosmetiikkayritys yhdistetään erityisesti naisellisiin naisiin. Tällaisissa presentaatioissa perinteistä naiskuvaa rikotaan myös toiston kautta.

Humoristisuus auttaa kuitenkin oikean sanoman tulkinnassa ja vähentää väärintymmärrysten ja -tulkintojen mahdollisuutta. Tuhmat Tädit tuovat esiin myös feminiinisuuden muodot ja mahdollisuudet. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että yhtyeen ainoa miesjäsen on ulkoisilta piirteiltään feminiinisempi kuin ryhmän naisjäsenet. Hän ei osallistu maskuliiniseen verbaliikkaan tai käyttäytymiseen. Miesjäsen on enemmän taustalla ja voi jopa luoda mielikuvaa naisen toiseudesta ja asemasta. Voisi ajatella, että miesjäsen on luopunut vallasta ryhmän sisällä, koska hän ei näytä perinteiseltä maskuliiniselta mieheltä tai käyttäydy perinteisten sukupuoliodotusten mukaisesti. Tuhmien Tätien roolitus on siis perinte-

sestä poikkeavaa ja juuri sen takia ryhmän imago ja lähestymistapa vallalla ole-
viin käytäntöihin on edelleen tuore ja hedelmällinen.

3.5 Näyttelijä

Näyttelijän ammatti on identiteettityötä. Näyttelijät rakentavat rooleja ja omaksu-
vat näytelmähenkilöiden kertomuksia osaksi omaa ammattitaitoaan. Näyttelijä
peilaa yleisölle omalla taiteellisella panoksellaan taideteoksen sekä välittää oh-
jaajan näkemyksen. Joskus näyttelijän ja roolin välinen raja voi olla epäselvä.
Syynä tähän voi olla jatkuva ristiriitojen ja vastakohtaisuuksien olemassaolo.
Näyttelijä on jatkuvasti esillä, mutta tarvitsee myös yksityisyyttä. Näyttelijä on
vuorovaikutussuhteessa yleisöön, mutta samaan aikaan myös omaan itseensä.
Näyttelijä tekee työtään omalla persoonallisuudellaan. Voiko naiseus olla näyt-
telemistä? Voiko naiseutta näytellä? Miten toiseus ilmenee näyttelijän työssä?

Näyttelijä on sukupuolestaan riippumatta koko ajan katseiden kohteena. Katso-
jaksi mielletään yleensä yleisö, mutta katsojana voi olla myös toinen näyttelijä,
näytelmän ohjaaja tai työryhmä kokonaisuudessaan. On myös huomioitava, että
myös näyttelijällä itsellään on oma katse. Erilaiset katseet muodostavat subjek-
ti–objekti-asemia. Näyttelijä voi olla samaan aikaan yleisön objektina, mutta
myös subjektina suhteessa yleisöön. Näyttelijä voi vaikuttaa esitykseen lavalla
seuraamalla yleisön reaktioita. Esitys kertoo silloin myös työryhmän sisäisestä
dynamiikasta. Katsoja ei välttämättä huomaa virheitä, jos näyttelijä osaa korjata
ne välittömästi.

Leena Halonen korostaa näyttelijyydessä taustatyön, yhteistyön ja harjoittelun
merkitystä. Esityksen pitää olla ensi-illassa niin valmis, että näyttelijä ei tuo la-
valle omia tunteitaan. Roolihenkilön tunteet eivät siis ole näyttelijän tunteita.
Julkinen ja yksityinen minä eivät kommunikoi keskenään esittämisen tilantees-
sa. Harjoitusprosessi sisältää usein omien tunteiden läpikäymistä. Näyttelijän
täytyy asemoida itsensä uudelleen ja asettua rooliinsa. Voisi ajatella, että harjoi-
tusprosessissa näyttelijän identiteetti on jatkuvassa liikkeessä. Kun lopullinen
asemointi rooliin tapahtuu, näyttelemisen ei enää ole Halosen mukaan raskas-

ta. Halonen toteaa, että yhteistyölle haluaa antaa mahdollisimman paljon tilaa näyttämöllä. Yhteisyys yleisön kanssa nostaa esityksen eri todellisuuteen, kuin mitä kulloisessakin hetkessä eletään. Näyttelijä toimii ikään kuin kellumisen tilassa.

Dokumentti näyttää Leena Halosen monitaiteilijana. Erilaisista esittämisen muodoista ja tiloista voi myös hyötyä. Synergiaedut voivat helpottaa näyttelijäntyön sosiaalista luonnetta sekä henkistä ja fyysistä paineensietokykyä. Työssä tarvitaan itsetuottamusta omaan roolisuoritukseen kohdistuvan arvostelun kestämiseksi. Erilaisissa arvosteluissa näyttelijä joutuu myös kriittisen katseen kohteeksi. Näyttelijä saa esityksestään palautetta ja kritiikkiä yleisöltä, muulta työryhmältä ja kriitikoilta. Kritiikin edessä oman minuuden tunnistaminen suhteessa näyttelijän minuuteen on tärkeitä.

Näyttelijän identiteetti muodostuu tekemisen prosessissa toiston kautta. Se muodostuu myös koulutuksen kautta. Leena Halonen on opiskellut draamakäs-
vatusta ja hän käynyt myös näyttämötaiteen linjan. Näyttelijyydestä on tullut myös vahva osa Halosen ammatti-identiteettiä. Näyttelijä voi esityksellään vaikuttaa yleisöönsä suorassa vuorovaikutustilanteessa. Halosen mukaan näyttelijä on parhaimmillaan taikuri, joka manipuloi todellisuutta.

Kuva 4. Maan päällä paikka yksi on. (Kuva: Pasi Räsämäki.)

Dokumentissa esitetään Leena Halosen kaksi erilaista näyttelijäntyötä. 7 Kuolemansyntiä -esityksen Viha-monologissa esiintyy vihainen moderni nainen, joka huutaa ilmoille sisäiset tunteensa aggressiivisella tavalla. Viha-monologin nainen herättää mielikuvia maskuliinisesta naisesta. Maskuliinisuus ilmenee naisen eleissä ja käyttäytymisessä. Maan päällä paikka yksi on -näytelmän Ainin rooli puolestaan esittää lähes niskavuorelaisen stereotyyppisen naiskuvan. Nainen on sankari, joka on työteliäs, uhrautuvainen ja velvollisuudentuntoinen. Tällainen naiskuva on kiinni itse näytelmätekstistä, mutta naiskuvaa voi vahvistaa myös dramaturgisilla valinnoilla. Naishahmojen eri ominaisuuksia voidaan muovata visuaalisessa esillepanotavassa.

Molemmissa esimerkeissä esitetään suomalaisia vahvoja naisia, mutta tällaiset esitykset voivat myös peittää alleen tasa-arvoisia ja monimuotoisia naiskuvia. Toisaalta visuaalisilla valinnoilla voidaan tukea myös kansallisuuden piirteitä ja

ilmentymiä. Tällaisissa maskuliinisissa naiskuvissa jatkuu ”suomalaisen sukupuolen suuri kertomus”, jossa mies ja nainen esitetään joko tasa-arvoisina toimijoina tai nainen jopa dominoivana (Rossi 2003, 66). Dokumentin näyttelijäntyöesimerkit on valittu naiseuden ja toiseuden representaatioiden vuoksi. Molemmat esimerkit ilmentävät naiseuden ja toiseuden olemassaoloa. Miehen ei tarvitse olla näkyvillä, mutta ymmärrämme miehen läsnäolon. Toiseuden ei puolestaan tarvitse merkitä sukupuolieroja. Toiseus voi näkyä myös esitysten sisällä erilaisina naiskuvina.

3.6 Monenlainen taiteilijuus

Millaisia ovat taidetta tekevän tausta, tarina ja identiteetti? Miten taiteen vastaanottajan näkökulma ja katse voivat näkyä?

Leena Halosen mukaan jokaisella yleisöllä ja yksilöllä on oikeus parhaaseen. Hän ei koe omaavansa erityistä taiteilijan identiteettiä, koska sellaisen määrittäminen on hankalaa ja monimutkaista. Dokumentissa näytetään Leena Halosen monitaiteilijuuden eri puolia. Jokainen katsoja voi itse päätellä, onko kyse välitilinpäätyksestä vai jostain muusta. Tärkeätä on nähdä Halonen tekijänä sitomatta häntä sukupuoleen. Identiteettitietoisuus on tärkeää myös taiteen tekemisessä.

Taiteilija voi rakentaa minuuttaan taiteen keinoin. Oma elämä voidaan kertoa tarinoina, jotka rakentuvat ristiriitaisistakin aineksista. Tarinat liikkuvat usein toden ja kuvitteellisuuden rajamailla, mutta se ei tee tarinoista vähemmän merkityksellisiä. Tarinat voivat olla esimerkiksi kuvia, sävellyksiä tai runoja. Oman itsen ymmärtäminen avaa edelleen ulottuvuuksia kohdata toinen, rakentaa uusi yhteisö. Taiteellisessa toiminnassa välittyy tietoa toiseuden mekanismeista ja representaatioista (Krappala & Pääjoki 2003, 7). Taiteen avulla voi tarkastella vaikeita asioita etäännyttämisen ja lähelle tuomisen kautta. Taide mahdollistaa sellaisia asioita ja näkökulmia, jotka eivät välttämättä mahdu vallitseviin diskursseihin. Näin taide ja taiteentekeminen voi olla vallan väline ja kanava.

Leena Halonen on suorittanut kuvaamataiteiden erikoistumisopinnot yliopistossa. Hän käyttää taiteen terapeutista luonnetta hyväkseen työskennellessään opetustehtävissä. Taiteellinen toiminta on luonteeltaan avointa ja monimerkityksistä, joten se on erinomainen keino prosessoida omia tunteita ja erilaisia identiteettejä. Taiteen käyttäminen pedagogisessa työssä tekee läsnäolon ja yhdessäolon mahdolliseksi opettajan ja oppilaiden välillä. Halosen mielestä taiteilijan tehtävä on välittää asioita, herättää kysymyksiä ja erilaisia tunteita. Taiteilija on etuoikeutetussa asemassa, koska hän saa olla esillä ja tuoda omia ajatuksiaan ja teoksiaan julki. Taiteilijalla tulisi kuitenkin olla aina jotain sanottavaa yleisölleen. Taiteilijan on siis siedettävä epävarmuutta ja kritiikkiä. Taideteokset ovat aina toisen katseen kohteina ja objekteina.

Kuva 5. Runkojen lomasta. Leena Halosen tauluja Helvi Juvosen runoihin. (Kuva: Maria Leskinen.)

Dokumentissa Leena Halonen kertoo omasta tavastaan tehdä kuvataidetta. Halosella on synestesia, jolloin eri aistit sekoittuvat keskenään. Tyypillisin synestesian muoto on kirjainten, numeroiden, viikonpäivien tai nuottien liittyminen väriaistimuksiin. Halonen kertoo näkevänsä, kuulevansa, haistavansa ja mais-

tamansa kaikki asiat väreinä. Hän ei pysty itse ajattelemalla vaikuttamaan näihin väreihin. Tällainen neurologinen aistien sekoittuminen vaikuttaa varmasti myös Halosen taiteentekemisen prosesseihin. Halonen kertoo, että hän ei maalatessaan maalaa kuvia vaan kerroksia. Kerroksista otetaan aina jotain pois ja katsotaan, mitä kerroksista syntyy.

Halonen hyödyntää monipuolisuuttaan taiteilijana. Hän säveltää, sanoittaa, maalaa, suunnittelee koruja, näyttelee, ohjaa jne. Kaikissa näissä rooleissa täytyy asettaa itsensä alttiiksi ja katseiden kohteeksi. Tällainen ei olisi mahdollista, jos tekijä ei olisi löytänyt ja tunnistanut omia identiteettejään ja antanut niille mahdollisuutta olla jatkuvassa liiketilassa. Taiteilijan omaa tilaa voi rajoittaa erilaisilla konservatiivisilla tekemisen käytännöillä ja diskursseilla. Taideilmaisuus olisi hyvä nähdä mielen käyttövarana ja identiteetin rakentajana.

Taiteilijan identiteetti heijastuu lähes poikkeuksetta tuotantoon. Erilaiset omaelämäkerralliset työskentelytavat taiteessa voivat auttaa löytämään oman paikan erilaisissa yhteisöissä. Taiteilijalla on valta kertoa ja olla kertomatta. Taide voi haastaa ja toimia vastavuoroisesti yleisönsä kautta. Taide voi aiheuttaa myös vastakatseita. Kaikkia ei voi aina miellyttää ja katsoa samaan suuntaan. Vaikka kulttuuri on sukupuolittunut, sen ei tarvitse tarkoittaa, että taiteilijuus olisi sukupuolisidonnaista. Seuraavassa luvussa pohditaan taiteilijuutta toiseuden ja sukupuolisuuden näkökulmista.

4 Taiteilijuus ja sukupuoli

4.1 Johdanto

Taide on itsessään epävarma käytäntö. Taiteen voima piilee juuri siinä, että se voi asettaa liikkuvaan tilaan luutuneita käsityksiä, merkityksiä ja käytäntöjä. Tällainen hajottava ja avaava toiminta voi näyttäytyä kritiikin mahdollisuutena ja moniäänisyyteen kutsuvana. Toisaalta epämääräisyydessä on myös mahdollisuus vallitsevien käytäntöjen pönkittämiseen (Krappala & Pääjoki 2003, 13). Taidetta voisi siis pitää leikkinä, jolloin taiteen avulla on mahdollista rakentaa omaa minuutta ja elämää tilanteissa, joissa yksilön omaa tilaa on rajoitettu. Taide antaa tilan, jossa voi kokea erilaisia tarinoita. Vaikuttaako taiteilijan sukupuoli taideteokseen? Voiko itse taideteoksella olla sukupuolta? Onko taiteilijuus sukupuolisidonnaista?

4.2 Sukupuolen tekeminen

Sukupuolijako naisiin ja miehiin on länsimaisen vastakkainasettelun perusta. Sukupuoliesityksiä rajoittaa kuitenkin se, millaisia sukupuolia minäkin historiallisena hetkenä on mahdollista suorittaa (Rossi 2003, 33). Sukupuolen rakentuminen on sidoksissa valtasuhteisiin. Erilaiset esittämisen käytännöt rakentavat kahta erilaista sukupuolta. Esitykset saavat viime kädessä merkityksensä vasta, kun sukupuolittuneet yleisöt neuvottelevat niistä (Mörä ym. 2004, 255). Erilaisiin tulkintoihin vaikuttavat patriarkaalisen yhteiskunnan asettamat normistot sukupuolten hierarkiasta ja tasa-arvosta.

Naiset ja miehet toimivat subjekteina erilaisissa tekemisen käytännöissä. Usein kuitenkin tekemisen käytännöt ja rakenteet ovat epäsymmetriassa keskenään. Judith Butler lähestyy sukupuolta sekä poliittisena identiteettikategoriana että kriittisesti analysoitavana ja historiallisesti muotoutuneena käsitteenä (Butler 1997, 403). Tällöin sukupuoli on annettu, eikä se ole itsestään selvä. Sukupuoli voi rakentua diskursiivisesti. Sukupuolen kategoriointia voi kyseenalaistaa. Täl-

löin sukupuolen moninaisuutta voi tulkita uusista näkökulmista. Erilaisuutta korostava sukupuolten järjestys on keskeistä erilaisissa tekemisen käytännöissä, mutta kriittinen suhtautuminen sukupuolittunutta asennetta kohtaan voi tuottaa uusia lukutapoja.

Butlerin keskeisin väite on, että ei ole olemassa mitään ”luonnollista” ydinsukupuolta. Sukupuoli on enemmänkin heteroseksuaalisen normin muovaama instituutio. Tällainen instituutio pyrkii rajoittamaan erilaisia ilmaisuja. Se, miten sukupuolen oleminen ymmärretään, määrittelee myös sen, mikä ylipäänsä hyväksytään sukupuoleksi. Sukupuoli täytyy purkaa, että sen rakentumista voisi ymmärtää ja sen erilaisia representaatioita tulkita. Sukupuoli ja seksuaalisuus tehdään yhä uudelleen sukupuolen käytäntöjä imitoimalla eli toistamalla (Butler 1990, 146–147). Jos sukupuoli on tulkintojen keskiössä, se aiheuttaa kahtiajakautumista ja toisistaan erillisiä tulkintoja. Jos hyväksytään näkökulma, että sukupuoli voidaan tehdä, täytyy huomata, että teot vaativat toistoja eli toistotekoja.

4.3 Sukupuoli toiston tuloksena

Performatiivisen sukupuoliteorian mukaan sukupuoli ei voi olla luonnostaan tai itsestään selvästi olemassa, vaan kaikki, mitä sukupuolella ymmärrämme, on performatiivisesti tuotettu (Mörä ym. 2004, 259). Voimme tehdä sukupuolen näkyväksi esittämällä sitä. Tällöin sukupuolen performatiivisuuteen sisältyy muutoksen mahdollisuus. Sukupuolen kulttuurisen rakentumisen voi pitää biologisesta sukupuolesta erillään. Sukupuolella voi siis olla vaihtoehtoja. Sukupuoli rakentuu vasta, kun sitä toistetaan riittävästi. Parodinen toistaminen paljastaa sukupuolen teoksi, joka on avoin myös kritiikille.

Taide on kulttuurisesti keskeinen foorumi. Siinä toistetaan jo tutuiksi tulleita aiempiin esitystapoihin ja kulttuurisen ymmärrettävyyteen perustuvia esityksiä. Sukupuoli on tällöin käytäntö, joka rakentuu toistoteoilla. Sukupuolten toistot turvautuvat tunnistettaviin sukupuolten esitystapoihin, joilla epäsuorasti toistetaan heteronormatiivista sukupuolten järjestystä. Vaikka esitystavat ovat usein vakiintuneet käytännöiksi, rajanylitykset ovat silti mahdollisia. Jos sukupuolta ei

pidetä itsestään selvänä ja tietynlaisena, voidaan keskittyä niihin tekoihin ja käytäntöihin, joiden seurauksena sukupuolinen järjestelmä on rakentunut juuri sellaiseksi, mikä se on (Mörä ym. 2004, 264). Tällöin teot voidaan havaita ja tulkita sukupuolen ulkopuolelta.

Taiteen esitykset eivät heijasta tai välitä olemassa olevaa todellisuutta vaan pikemminkin rakentavat todellisuutta. Näin toistojen kautta rakentunut sukupuoli jäsentää sukupuolten esitykset uudellaisiksi. Esimerkiksi feminiinisyyttä voi löytää myös miesten esityksistä ja päinvastoin.

Toiston logiikka pätee samalla myös taiteen esitysten vastaanottoon. Taideteoksia voi lukea sukupuolirakenteiden ulkopuolelta.

Sukupuoli ei ole automaattisesti kaksijakoista. On tärkeätä ottaa huomioon oma asema ja oletukset, koska jokainen voi vaikuttaa sukupuolittuneisiin tekemisen käytäntöihin. Nais- ja miestaiteilijuus rakennetaan vakiintuneisiin käytäntöihin nojaamalla. Kulttuuriset subjektit tulisi ymmärtää olemassa olevien diskurssien tuloksina, jotka syntyvät toistamisen prosessin kautta. Toiston voimaa voi käyttää myös hyväkseen. Aina voi toimia toisin, jolloin kulttuurinen muutos on mahdollista.

4.4 Erilaisia sukupuolia

Sukupuolet ja niiden järjestykset täytyy purkaa, että sukupuolen rakentumista voisi ymmärtää ja sen erilaisia representaatioita tulkita. Sukupuolen rajoittaminen kahteen palvelee lähinnä vain biologisuuteen kuuluvia oletuksia ja tarpeita esimerkiksi lisääntymisestä. Jotta nainen ja mies voisivat toimia universaaleina subjekteina, olisi sukupuoli purettava ja hajotettava. Näin sukupuolen kategoriointi ja luonnollistaminen ei olisi enää itsestään selvää.

Biologinen sukupuoli on ihmisen analyttinen määrite. Feministisessä teoriassa voidaan kuitenkin erottaa toistaan biologinen (sex) ja sosiaalinen sukupuoli (gender). Sukupuolijärjestelmän teoriassa biologinen sukupuoli näyttäytyy synnynäisenä ja ruumiillisena ominaisuutena, ja sosiaalinen sukupuoli opitaan

kulttuuriin ja yhteiskuntaan sosiaalistumisen myötä. Sosiaalisen sukupuolen merkitys voi kuitenkin vaihdella eri henkilöillä, vaikka biologisen sukupuolen mukaan ihmiset jakautuvatkin väistämättä miehiin ja naisiin (Mäkelä, Puustinen & Ruoho 2006, 18). Jokaisessa yhteiskunnassa on oma sukupuolijärjestelmänsä. Tällöin biologisen ja sosiaalisen sukupuolen suhteet määrittyvät aina tietynlaisiksi.

Sosiaalinen sukupuoli määritellään usein yhteisön kokemuksena ja tulkintana yksilön sukupuolesta. Sosiaalinen sukupuoli ei kuitenkaan ole biologisen sukupuolen seuraus, eikä se ole yhtä pysyvä. Sosiaalinen sukupuoli merkitsee välttämättä myös sitä tuotantokoneistoa, jolla biologiset sukupuolet vakiinnutetaan (Butler 2006, 56). Feministisessä teoriassa sosiaalinen sukupuoli on kulttuurinen tulkinta biologisesta sukupuolesta ja se on rakentunut kulttuurisesti. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että gender on seurausta biologisten sukupuolten pakotetusta jaosta kahteen eri sukupuoleen. Sukupuoli ei ole yksilön käyttäytymisestä riippumaton ominaisuus.

Kulttuurinen sukupuoli ei määriy biologisten erojen perusteella vaan olennaista on juuri kulttuurisen sukupuolen jatkuva muutos ja muovautuminen. Kulttuurisen sukupuolen perustana on pidetty feministisessä teoriassa biologista sukupuolta. Judith Butler näkee kuitenkin biologian yhtä lailla kulttuurisesti rakentuneena kuin niin sanotun kulttuurisen sukupuolen. Tällöin biologisen ja kulttuurisen erotelu lakkaa olemasta olennainen (Mörä ym. 2004, 258). Näin myös oletus heteroseksuaalisuuden luonnollisuudesta on kiistanalaista. Miten voi vedota itseltään selvänä oletettuun sukupuoleen, jos ei tiedetä miten sukupuoli on oletettu? Kulttuuria edeltävä sukupuoli ei näyttäydykään enää ns. myötäsyttyisenä.

Naiseuden ja mieheyden representaatiot voivat juurruttaa käsityksiä ns. oikeasta naiseudesta ja mieheydestä. Jokaisella on kuitenkin mahdollisuus nähdä ja esittää itseään toisin. Vastarinta voi olla esimerkiksi vallitsevien kuvastojen vastustamista, sukupuolittuneiden käyttäytymiskaavojen rikkomista tai normista poikkeamista. Sukupuolten määritelmät voivat olla ahdistavia, koska ne ovat merkkejä kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta vallankäytöstä.

Leena Halonen ei koe itseään erityisesti naistaiteilijana. Sosiaalisesta tilanteesta johtuen naisen identiteetti on kahtiajakautunut tai sitten se on jatkuvassa muutostilassa. Naisen minäkuvaan voi tulla uusia aineksia ja vanhoja lähteä pois. Näin ollen identiteetti ei ole hierarkkinen tai kiinteä. Itse taiteen ei tarvitse olla sen enempää feminiininen kuin maskuliininenkaan, koska se sisältää molempia elementtejä. Taiteen monisukupuolisuuden myöntäminen on samalla tasa-arvon hyväksymistä ja konservatiivisten valtarakenteiden rikkomista. Jos naista määritellään jatkuvasti suhteessa mieheen ja päinvastoin, yksilöiden omat puolet eivät koskaan tule näkyviksi.

Taiteilijuuden hyväksyminen sukupuolesta riippumattomaksi asiaksi on vapauttanut Halosen valtaamaan ja kokeilemaan uusia aihepiirejä ja todellisuuksia. Samaan aikaan jo olemassa olevia todellisuksia voi tarkentaa ottamalla tarkastelun kohteeksi jotain ennen kuvattua. Tällaisten uusien kuvien käyttäminen on samalla vapauttavien kuvien luomista.

5 Taiteellinen työ: dokumenttielokuva Maan päällä

5.1 Taiteellisen työn lähtökohdat ja ennakkosuunnittelun tärkeys

Dokumenttielokuvan tekemisen lähtökohtana oli päättää muun muassa kameran läsnäolosta, elokuvan teemasta, aiheista ja tarinasta. Samanaikaisesti minun oli päätettävä, mitä halusin elokuvallani sanoa. Tässä vaiheessa ennakkosuunnittelun ja taustatyön tärkeys nousi esiin. En halunnut nostaa esille ainoastaan yhtä totuutta monitaiteilija Leena Halosen persoonasta. Totuuksia olisi kuitenkin yhtä monta kuin kuvattavia ja katsojia yhteensä. Halusin välttää elokuvan julistuksellisuutta. Olisihan kyse kuitenkin toisen ihmisen elämän arvioinnista.

Vaikka halusin toimia mahdollisimman objektiivisesti, huomasin, että se ei olisi mahdollista. Liiallinen objektiivisuus rajoittaisi dokumentin sisältöä ja siihen valittua näkökulmaa. Jokainen valinta, oli kyseessä sitten kamerakulma tai kuvaustilanteen konteksti, olisi kuitenkin merkityksellinen ja osittain tietoinen valinta. Halusin, että kuvamateriaalia tallennettaisiin mahdollisimman paljon, vaikka kaikkea materiaalia ei tulisi koskaan käyttämään lopullisessa dokumenttielokuvassa. Samalla minun oli hyväksyttävä, että kaikkea ei voi saada taltioitua. Dokumentin uskottavuus ja osatotuus päähenkilöstä tulisi muodostumaan kuvaustilanteiden autenttisuudesta ja konteksteista.

5.2 Esituotanto

Opinnäytetyön suunnitteluvaihe alkoi tammikuussa 2008. Esittelin opinnäytetyöni idean omalle ohjaavalle opettajalle Pirkko Kurikalle ja yliopettaja Jari Kupiaiselle helmikuussa 2008. Esittelin opinnäytetyöni aiheen HVAK06-ryhmän opinnäytetyöseminaarissa 22.2.2008.

Suunnitteluprosessi koostui tiedonhankinnasta, haastatteluista, työryhmän koamisesta ja kuvaussuunnittelusta. Pehdyin alan kirjallisuuteen ja katsoin erilaisia dokumenttielokuvia. Kuvausjärjestelyt sujuivat mutkattomasti ja sain

kirjalliset kuvausluvut sekä dokumentissa esiintyviltä henkilöiltä että kuvauspaikkojen vastuuhenkilöiltä. Julkisissa tiloissa ja tilaisuuksissa kuvaamisesta tiedotettiin ennakkoon (esimerkiksi tapahtumajärjestäjän internetsivuilla) ja tilaisuuksissa mainittiin opinnäytetyön kuvauksista erikseen.

Halusin nimetä dokumentin heti ennen varsinaista tuotantoa. Tutkin Leena Halosen aiempia töitä ja löysin muutaman nimiehdotuksen muokkaamalla eri esitysten nimiä ja sisältöjä. Lopullinen nimivalinta Maan päällä kuvasi parhaiten Halosen persoonaa ja se viittasi myös Vääräpyörä ry:n teatteriesitykseen Maan päällä paikka yksi on, joka esitettiin Joensuun Kaupunginteatterissa vuonna 2005. Nimi kuvaa myös elokuvan teemaa eli päähenkilön taiteilemista eri roolien välillä. Se kuvaa myös päähenkilön maanläheistä tapaa olla ja työskennellä.

Seuraava työvaihe oli työryhmän kokoaminen. Olin valinnut pääkuvaajan jo heti prosessin alkuvaiheessa. Kuvan erikoistumisopintoihin suuntautunut Karita Kaita tulisi tekemään Maan päällä -dokumentista kuvauksen lisäksi myös oman opinnäytetyönsä taiteellisen osuuden. Myös äänisuunnittelija Hanna Konttisen kanssa olimme käyneet keskusteluja jo keväällä 2008.

Olin alun perin suunnitellut toimivani itse dokumentin tuottajana käsikirjoituksen ja ohjauksen lisäksi, mutta päätin kuitenkin valita projektille eri tuottajan. Näin saisin itse keskittyä dokumentin taiteelliseen työhön. Lähetin tuottajan tehtävistä sähköpostia PKAMK:n viestinnän opiskelijoille ja valitsin vastausten perusteella tuottajaksi HVNS05-ryhmästä Maria Leskisen. Hän toimi myös dokumentin leikkaajana yhdessä Susanna Karttusen kanssa.

Valitsin toiseksi kuvaajaksi Asko Ikäheimon HVNS06-ryhmästä. Olin tehnyt hänen kanssaan aiemmin yhteistyötä PKAMK:n Stora Enson eLataus-tilaustyöprojektissa. Maan päällä -dokumentti hyväksyttiin Cadimedia-projektiksi elokuussa 2008, jolloin myös muut työryhmän jäsenet saivat opintopisteitä työskentelystään projektissa.

Suunnittelin dokumentin runkoa ja keskeisiä tapahtumia kesällä 2008 osittain yhdessä Leena Halosen kanssa. Tein työryhmälle käsikirjoitusluonnoksen (ks.

liite 2). Koska dokumenttielokuvaa ei voi käsikirjoittaa kokonaisuudessaan ennalta, käsikirjoitusrunko oli varsin viitteellinen. Tein kuvausjärjestelyjä ja suunnitelin kuvausaikataulun elo–lokakuulle 2008. Laadimme yhdessä tuottajan kanssa dokumentin toteutusaikataulun ja loimme projektin Severa-järjestelmään. Dokumenttiin ei tarvinnut hakea erillistä rahoitusta, koska elokuva oli opinnäyte-työ ja Cadimedia-projekti. Saimme käyttöömmä auton sekä kuvaus- ja äänika-luston PKAMK:lta. Ainoat kulut syntyivät kuvauspäivien polttoainekustannuksis-ta.

5.3 Tuotanto ja tuotantovaiheen tavoitteet

Aloitimme dokumentin kuvaukset elokuussa 2008. Viimeiset kuvaukset olivat lokakuussa 2008. Kuvauspäiviä kertyi yhteensä yhdeksän ja nauhoitimme myös erillisen äänihaastattelun dokumentin rakenteen tueksi. Dokumentin kuvaukset tapahtuivat pääasiallisesti autenttisissa ympäristöissä ja tilanteissa. Ainoastaan yksi kuvaus järjestettiin PKAMK:n studiotiloissa. Kyseessä oli osa Leena Halo-sen aiemmin Joensuun Pakkahuoneella esittämää monologiesitystä 7 Kuole-mansyntiä. Tuotantovaihe sujui mutkattomasti sovitussa aikataulussa. Tähän vaikutti kuvauspäivien huolellinen ennakkosuunnittelu ja kuvausryhmän sitou-tuminen projektiin.

Kuva 6. Kuvausryhmä Rääkkylän Rasivaarassa. (Kuva: Maria Leskinen.)

Tärkein tavoite tuotantovaiheelle oli saada aikaan mahdollisimman aito ja välitön ilmapiiri. Haasteellisin tehtäväni oli luoda kuvattavien ja kuvausryhmän välille mahdollisimman luottamuksellinen suhde. Tärkeintä oli saada kuvattua tilanteet sellaisinaan ilman kameran fyysisen läsnäolon ja taltioimisen pelkoa. Tällainen ilmapiiri oli myös pyrkimykseni dokumentin yleisen olemuksen kannalta. Kuvaustilanteet vaativat koko työryhmältä täydellistä sitoutumista ja läsnäoloa. Ohjaajana pyrin kertomaan dokumentin ja kohtausten sisällöistä mahdollisimman paljon etukäteen kuvauksiin osallistuneille henkilöille. Luottamuksellisen ilmapiirin saavuttaminen mahdollisti myös kuvausryhmän intensiivisen osallistumisen tilanteisiin. Kuvausryhmästä tuli olennainen osa tarinankerronnan prosessia. Pystyin myös ohjaajana keskittymään haluamiini kuviin.

Tässä vaiheessa valitsin haluamani pääkuvat mahdollisimman objektiivisesti, mutta annoin myös kuvaajille vapauden taltioida tilanteita omien katseiden kautta. Äänisuunnitteluun en halunnut puuttua ohjaajana dokumentin tuotantovaiheessa.

5.4 Jälkituotanto

Varsinaisten kuvausten jälkeen aloimme käydä materiaalia läpi työryhmän kanssa. Tässä vaiheessa jouduimme tekemään pääkuvaajan kanssa subjektiivisia päätöksiä. Kuvattua materiaalia oli pakko tiivistää ja karsia. Teimme pääkuvaajan kanssa dokumentin rakennesuunnitelman ja kohtausluettelon (ks. liite 3) valitsemamme kuvamateriaalin pohjalta. Saimme neuvoja kuvatuotannon ohjaavalta opettajalta Harri Mieloselta koko työprosessin ajan.

Näytimme dokumentin ensimmäisen raakaleikkauksen testiryhmälle. Testiryhmään kuului viestinnän opiskelijoita ja PKAMK:n viestinnän koulutusohjelman opettajia. Saimme palautetta dokumentin rakenteesta ja sisällöstä sekä teknisistä ja taiteellisista elementeistä. Palaute oli osittain ristiriitaista riippuen testiryhmän jäsenen taustoista. Kävimme palautteita läpi kriittisesti ja valitsimme dokumentille yhtenäisen linjan, jota aloimme noudattaa. Jatkoimme dokumentin leikkausta valitsemamme linjan mukaan.

Näytimme dokumentin seuraavia versioita ohjaaville opettajille Harri Mieloselle ja Pirkko Kurikalle ja työstimme sitä saamamme palautteen mukaan. Kun saimme raakaleikkauksen haluamaamme muotoon, kutsuimme Leena Halosen testiyleisöksi. Halusin ohjaajana varmistua, että myös Halonen hyväksyi dokumentin sisällön ja näkökulman.

Tämän jälkeen äänituotannon ohjaava opettaja Juha Linna katsoi dokumentin läpi äänisuunnittelun näkökulmasta. Sisältöön tuli vielä pieniä korjauksia äänimaailman toimivuuden kannalta. Muutosten jälkeen dokumentti oli valmis äänileikkausta ja värimäärittelyä varten. Tässä vaiheessa lisäsimme dokumenttiin myös lopputekstit.

Tein äänisuunnittelijalle dokumentin litteroinnin (ks. liite 4), jossa koko dokumentin sisältö oli kirjoitetussa muodossa. Elokuvan äänisuunnittelussa oli pyrkimys mahdollisimman aitoon tunnelmaan ja äänimaailmaan. Tehokeinoksi valittiin Leena Halosen säveltämää musiikkia täydentämään dokumentin omaa jo olemassa olevaa äänimaailmaa. Elokuva koostetaan kuva- ja äänileikkauksen jälkeen DVD:lle kesäkuussa 2009.

Dokumentin jälkituotantoon kuuluu myös mahdollisten tekijänoikeusmaksujen raportointi. Käytimme dokumentissa Teoston alaista musiikkia, joten dokumentin esitys- ja tallennuskorvaukset tilitetään esitetyn musiikin tekijöille, jos dokumenttielokuva päättyy alan kilpailuihin tai kaupalliseen levitykseen. Tekijänoikeusmaksuja ei tarvitse maksaa opinnäytetyöstä, joka on pelkästään oppilaitoskäytössä. Teimme yhdessä tuottajan kanssa myös valmiiksi kirjallisen sopimuksen valokuvamateriaalin käytöstä valokuvaaja Pasi Räsämän kanssa. Sopimus sisältää ehdot käytettävien valokuvien kertakorvauksesta, jos dokumentti päättyy kaupalliseen levitykseen. Dokumentin alkuperäinen valmistumisajankohda oli suunniteltu marraskuulle 2008, mutta teknisten ongelmien takia elokuvan valmistuminen viivästyi kesäkuulle 2009.

6 Omat kokemukset opinnäytetyön tekemisestä

Opinnäytetyön tekeminen oli kokonaisuudessaan opiskeluaikani haasteellisin projekti. Vaikka olin jakanut taiteellisen vastuun Karita Kaidan kanssa, kertyi työtunteja paljon enemmän kuin opinnäytetyön opintopisteet edellyttivät.

Jälkeenpäin ajateltuna olen erittäin tyytyväinen, että lähdin toteuttamaan alkuperäisideani opinnäytetyöhöni. En ollut aiemmin toiminut ohjaajan tehtävissä, joten opinnäytetyö oli myös pedagoginen projekti sekä itselleni että koko työryhmälle.

Vaikka dokumentin työryhmällä oli selkeä työnjako, tarkoituksena oli rakentaa monitasoisesti kouluttava projekti, jonka tekeminen haastoi kaikki työryhmän jäsenet laajentamaan osaamisalueitaan. Kukaan työryhmän jäsenistä ei ollut aiemmin ollut mukana tekemässä dokumenttielokuvaa, joten projektista muodostui pedagoginen kokonaisuus kaikkien työryhmän jäsenten kannalta.

Sain työryhmältä palautetta dokumenttielokuvan suunnittelusta ja käsikirjoituksesta. Vaikka dokumentissa ei ollut tarkkaa käsikirjoitusta, kuvausryhmä oppi toimimaan tilanteissa antamieni ohjeiden mukaan. Dokumentti on emotionaalinen elokuvakerronnan muoto, joten halusin välttää kaavamaisista logiikkaa tuottovaiheessa. Maan päällä -dokumentti esittää joukon faktoja monitaiteilija Leena Halosesta ja näiden faktojen käytöstä muodostuu elokuvan tarina. Yksi taipuu moneksi: laulajaksi ja lauluntekijäksi, näyttelijäksi, äidiksi, pedagogiksi jne. Elokuvan kohtauksille saatiin uusia merkityksiä vaihtamalla kuvien ja kohtausten paikkaa. Eri roolien painoarvo vaihtui riippuen kohtausjärjestyksistä ja kuvien käytöstä.

Halusin näyttää toteen sanoman, jonka mukaan Halosen tärkein rooli elämässä on äitiys. Tämä sanoma esiintyi totena myös lukuisissa tekemissäni haastatteluisissa Leena Halosen kanssa. Dokumentilla on selkeä alku, keskikohta ja loppu. Tarina etenee kronologisesti päähenkilön lapsuudesta tähän päivään, menneisyydestä tulevaisuuteen ja syistä seurauksiin. Yksittäisillä kuvavalinnoilla ja äänimaailman eheydellä eri aikatasot saatiin sidottua toisiinsa. Halusimme käyttää

dokumentin kuvastossa Karita Kaidan lähi- ja erikoislähikuvia, jolloin päähenkilö tulisi mahdollisimman lähelle katsojaa. Tällaisen kuvaston käyttö ei miellyttänyt kaikkia dokumentin nähneitä testihenkilöitä. Halusimme kuitenkin rikkoa ehkä konservatiivisiakin tekemisen muotoja ja kokeilla perinteisen kuvakerronnan sijaan jotain uutta näkemisen tapaa.

Viimeistään tässä vaiheessa huomasin tekeväni subjektiivista dokumenttielokuvaa. Lähestyin aiheita ja teemaa omien kokemusteni ja fokalisaatioideni kautta. Juuri sen takia elokuvaa oli vaikea käsikirjoittaa tiukasti ennalta. Subjektiivisuus aiheutti myös sen, että dokumentin todellinen tarina alkoi muotoutua vasta leikkausvaiheessa. Työskentelytapani vaikeutti varmasti muun työryhmän kokonaiskuvaa valmiista teoksesta. Moni idea syntyi vasta todellisessa kuvaustilanteessa ja itse työskentelyprosessista tuli minulle henkilökohtaisesti ehkä liiankin tärkeä. Päätös dokumentin subjektiivisuudesta olisi pitänyt kertoa työryhmälle heti prosessin alkuvaiheessa. Päätös olisi vapauttanut työryhmän ennakkolullottomampaan työskentelytapaan ja helpottanut samalla jälkituotantoa. Huomasin näin myös oman kokemattomuuteni dokumentin tekemisessä. Toisaalta opin prosessista valtavasti ja tekisin asioita eri tavalla jatkossa.

Subjektiivisuus aiheutti selkeitä ongelmia dokumentin eri tuotannon vaiheissa. Itselläni oli selkeä visio valmiista teoksesta, mutta visioni ei välttämättä välittynyt muulle työryhmälle. Yllätyin eri työprosessien ja työryhmän jäsenten välisen kommunikaation tärkeydestä. Työprosessia hidastivat tekniset ongelmat ja työryhmän kokemattomuus dokumenttielokuvatuotannossa. Erityisesti yhteistyö kuva- ja äänipuolen välillä olisi vaatinut enemmän keskinäistä kommunikaatiota ja huolellisempaa ennakkosuunnittelua. Ongelmakohdat huomattiin vasta jälkituotannossa leikkausvaiheessa. Leikkausvaiheessa ei huomioitu tarpeeksi äänisuunnittelun vaatimuksia, joten leikkausvaiheet lisääntyivät. Äänille olisi pitänyt huomioida enemmän tilaa kuvakerronnassa.

Projekti olisi pitänyt aikatauluttaa toisin. Alkuperäinen aikataulu suhteessa valmiin teoksen kokonaispituuteen oli liian haasteellinen oppilastyöskentelyssä. Teknisiin seikkoihin ja ongelmiin ei ollut varauduttu aikataulun laadinnassa. Työryhmän jäsenet eivät osanneet arvioida omien työvaiheidensa laajuutta suh-

teessa omiin taitoihinsa. Tältä olisi välttytty, jos yhteistyö olisi aloitettu aiemmin ja olisin osannut välittää selkeämmin teoksen visioita. Kuvausryhmän olisi pitänyt päästä tutustumaan kuvauspaikkoihin ja kuvattaviin henkilöihin jo ennen varsinaista tuotantovaihetta. Itselleni käsikirjoittajana ja ohjaajana kuvauspaikat ja henkilöt olivat jo entuudestaan tuttuja, joten en huomionnut tarpeeksi muun työryhmän vaatimuksia ja tarpeita. Olen kuitenkin varsin tyytyväinen taiteellisen työni lopputulokseen.

Havaitsin, että dokumenttielokuvauksen opetus olisi olennaisen tärkeää viestinnän koulutusohjelman opetussisällössä. Tällainen opetus olisi tärkeää kaikille dokumenttielokuvatuotannon prosessiin osallistuville henkilöille.

Monilta ongelmakohtilta voisi välttyä ja alan moniosaaminen lisääntyisi. Opetus voisi lisätä myös kiinnostusta dokumenttielokuvien tekemiseen.

Opinnäytetyöni kirjallisen osuuden tekeminen oli haasteellinen prosessi. Taiteellinen osuus eri työvaiheineen vei paljon aikaa ja alkuvaiheessa myös huomiota kirjallisen työn sisällöstä ja näkökulmasta. Vaikka olin valinnut kirjallisen työni näkökulman jo opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa, todellinen kirjallinen työskentelyni alkoi vasta dokumentin jälkituotantovaiheessa. Olin perehtynyt naisyhtymiseen jo aikaisemmissa opinnoissani, mutta genreen syventyminen vaati paljon aikaa. Naiseuden ja toiseuden tutkimuksesta löytyi paljon kirjallisuutta ja julkaisuja. Tärkeintä oli kuitenkin löytää juuri ne kirjalliset lähdeteokset, jotka tukisivat parhaiten omaa näkökulmaani ja kirjallisen työni edistymistä.

Tällaisen opinnäytetyökokonaisuuden tekeminen haastoi minut tutkimaan myös omia työskentelytapojani. Taiteellisen ja kirjallisen osuuden päällekkäisyys on välttämätöntä, mutta työprosessit on erotettava toisistaan. Molemmille osueille on annettava oma tilansa ja aikansa. Kun taiteellisessa työskentelyssä päätökset saattavat syntyä hetkessä, kirjallisessa työssä päätösten ja erilaisten pohdintojen ja tulkintojen tekeminen vaatii enemmän aikaa. Molemmille osuksille yhteistä on huolellisen ennakkotyön välttämättömyys. Tärkeintä oli huomata erilaisten työskentelyprosessien tarpeellisuus, erilaisuus ja taito suunnitella oma ajankäyttönsä tukemaan molempia prosesseja.

Lähteet

- Aaltonen, J. 2006. Todellisuuden vangit vapauden valtakunnassa. Dokumenttielokuva ja sen tekoprosessi. Helsinki: Like: Taideteollinen korkeakoulu.
- Bacon, H. 2000. Audiovisuaalisen kerronnan teoria. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bagh, P. 2007. Vuosisadan tarina. Dokumenttielokuvan historia. Helsinki: Teos.
- Bazin, A. 1990. Elokuvan lajit. Helsinki: Love Kirjat.
- Beauvoir, S. 1980. Toinen sukupuoli. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Berg, K. 2008. Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.
<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/42524/diss2008berg.pdf?sequence=1>. 12.2.2009.
- Butler, J. 1990. Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.
- Butler, J. 1997. Performative Acts and Gender Constitution. An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. New York: Columbia University Press.
- Butler, J. 2006. Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous. Helsinki: Gaudeamus.
- Dyer, R. 2002. Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Haraway, D. 1989. Primate visions: Gender, race, and nature in the world of modern science. New York: Routledge.
- Helke, S. 2006. Nanookin jälki. Tyyli ja metodi dokumentaarisen ja fiktiivisen elokuvan rajalla. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Hellsten, C. 2007. Virtaus ja vastarinta: nainen matkalla minuuteen. Helsinki: Kirjapaja.
- Koivunen, A. 1995. Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Laitinen, K. & Raike, A. & Viikari, T. 1999. Elokuvantaju. Elokuvatuotannon verkko-oppimateriaali.
<http://elokuvantaju.uiah.fi/>. 1.2.2009.
- Lamminmäki-Kärkkäinen, T. 2002. Identiteetin kulttuuriprofiili ja toiseuden purkamisen. Artikkel. Oulun yliopisto.
<http://herkules oulu.fi/isbn9514268075/html/t631.html>. 2.3.2009.
- Irigaray, L. 1996. Sukupuolieron etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantokorpi, M. & Lyytikäinen, P. & Viikari, A. 1990. Runousopin perusteet. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kontturi, K. 2006. Feminismien ristiaallokossa. Keskusteluja taiteen ja teorian kytkennöistä. Turku: Eetos.
- Krappala, M. & Pääjoki, T. (toim.) 2003. Taide ja toiseus. Syrjästä yhteisöön. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Kristeva, J. 1992. Muukalaisia itsellemme. Helsinki: Gaudeamus.
- Kulmala, A. 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6615-2.pdf>. 13.3.2009.

- Laiho, M. & Ruoho, I. (toim.) 2005. Median merkitsemät. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Lempiäinen, K. & Nikunen, M. (toim.) 2001. Nainen, naiseus, naisellisuus. Tampere: Tampere University Press.
- Mäkelä, A. & Puustinen, L. & Ruoho, I. (toim.) 2006. Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Möra, T. & Salovaara-Moring, I. & Valtonen, S. (toim.) 2004. Mediatutkimuksen vaeltava teoria. Helsinki: Gaudeamus.
- Pirilä, K. & Kivi, E. 2005. Otos. Elävä kuva – elävä ääni. Ensimmäinen osa. Helsinki: Like.
- Roivas, M. & Turunen, R. (toim.) 2003. Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rossi, L. 2003. Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, L. & Seppä, A. (toim.) 2007. Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja. Helsinki: Gaudeamus.
- Saksala, E. 2008. Asiaa ruudussa. Tv-dokumentin anatomia. Helsinki: Like.
- Seppänen, J. 2001. Katseen voima. Tampere: Vastapaino.
- Simonsuuri, K. Helsingin yliopisto. Luentosarja: Naiskirjallisuus (Tyy 225). Kevät 1995.
- Sipilä, P. 1998. Sukupuolitettu ihminen – kokonainen etiikka. Onko sukupuoli oikein? Helsinki: Gaudeamus.
- Tolonen, T. 2008. Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Tuhmat Tädit. Tuhmien Tätien verkkosivut.
<http://www.tuhmattadit.org>. 1.3.2009.
- Valkola, J. 2002. Dokumentin teoria ja estetiikka digitaalisen median aikakaudella. Jyväskylä: Cineart.

TUHMIEN TÄTIEN LYRIIKOITA

Bändärin laulu

Oi Kauko, sua kaipaam niin

oi Kauko, mun unelmiin

oi Kauko, taas saavut niin.

Mä oisin sun narttusi

sunnuntaisin pikku enkeli,

jos saisin, niin haluaisin

olla myös se duffelitakkinen tyttö.

Oi Kauko...

Oi Pelle, sua kaipaam niin

oi Pelle, mun unelmiin

oi Pelle, taas saavut niin.

Tahdon rakastella sinua,

tahdotko sinä minua

ja sulle niin halutulle

tää mun moottoritie olis kuuma.

Oi Pelle...

Oi Ismo, sua kaipaani niin

oi Ismo, mun unelmiin,

Oi Ismo, taas saavut niin.

Sut veisin mä ekstaasiin

syöksylaskettais taivasiin

ja sun kanssas rappiolla

mä ihan leikiten osaisin olla.

(kertaus)

Oi Ismo, sua kaipaani niin

oi Pelle, mun unelmiin

oi Kauko, taas saavut niin.

Se ei pane joka valkkaa

Ei ollut sillä markkoja taskussa

ja se näkyi kyllä ravintolalaskussa.

Kun osoitteeksi ehdotin mä sossua

se sanoi: "mul on puskassa kossua!"

Enpä ollut sitä vielä ennen tajunnutkaan,

että puistossa jos lempii siitä päätyy aina putkaan.

Synnille jo tuli ihan mukavasti palkkaa,

mutta muista aina: se ei pane joka valkkaa!

Minä törmäsinkin Hanoi Rocks sin basistiin,
itsensä se minulle siis esitteli niin.

Illan mittaan oisin ollut Andyakin vailla,
mut sellaista ei lystiä nähty näillä mailla.

Kai olin sille vähän liian kuuma pakkaus,
kun minuuttiakaan ei kestänyt sen rakkaus.

Synnille jo tuli ihan mukavasti palkkaa,
mutta muista aina: se ei pane joka valkkaa!

Mulle sattui sitten vähän toisenlainen juttu.

Hoito oli joku ukin veteraanituttu.

No, pimeässä harmaampikin pantteri on musta,
mut valot piti sytyttää, kun tuli sohellusta.

Minä kysyin, että mikä mättää jumalauta.

Se sanoi, ettei valot tässä paljon enää auta.

Ei pie ostoo lakanaks sinistä pellavvoo,
kun siitä erota ei puonnutta viagroo.

Siinä meni nuoret sekä vanhat samanlailla,
aamulla ei oltu enää kyytipoikaa vailla.

Synnille jo tuli ihan mukavasti palkkaa,
mutta muista aina: se ei pane joka valkkaa!

**Maan päällä
-Dokumentti Leena Halosesta-
Käsikirjoitus**

Johanna Lipponen
Merimiehenkatu 53 A 8
80100 Joensuu
johanna.lipponen@edu.ncp.fi
050-512 4784
19.8.2008
1.versio

Dokumentissa on kolme tasoa: Leenan kertojatasa, joka kulkee dokumentin taustalla kronologisessa järjestyksessä. Toisessa tasossa seurataan Runkojen lomassa-esityksen elinkaarta; sävellystyöstä valmiiseen esitykseen. Kolmas taso kuvaa tätä päivää; Leenan arkea aamusta iltaan.

Tekijöiden subjektiivinen näkemys dokumentin keskiössä olevasta henkilöstä näkyy ainoastaan kuvakielessä ja kuvaustilanteiden valinnoissa. Dokumentin on tarkoitus kuvata Leena Halosta ja hänen erilaisia roolejaan; ei Leena Halosta ainoastaan taiteilijuudestaan käsin.

Osa kuvaustilanteista on lavastettuja. Lavastuksella pyritään korostamaan Leena Halosen persoonaa.

1. EXT. PAKKAHUONE – ELOKUU PÄIVÄ

Ulkokuvaa Pakkahuoneen julkisivusta. Taustalla Leena Halosen säveltämää musiikkia Minä olen Mateli-esityksestä (BIISI). Lähikuvaa Pakkahuoneen ikkunasta. Leena avaa ikkunan ja jää nojaamaan ikkunankarmiin katsellen ympärilleen. Näytetään jokimaisemaa.

2. INT. PAKKAHUONE – ELOKUISET HARJOITUKSET

Pakkahuoneen takahuoneessa. Valmistautumista Joen yön esitykseen. Läpimeno Joen Yön esitykseen Helvi Juvosen runoista. Mitä kaikkea esitykseen valmistautuminen pitää sisällään Leenan kohdalla. Vaatteiden pukeminen, keskittyminen esitykseen, äänenavaukset, harjoitukset. Leena kertoo esityksen synnystä sekä Helvi Juvosesta.

3. INT. LEENAN KOTONA

Lapsiperheen arkea Leenan kotona Joensuun Hukanhaudalla. Ruoanlaittoa, lasten kanssa touhuamista, koiran kanssa lenkillä käyntiä jne.

Hetki yksin parvekkeella. Leena kertoo, mitä oma aika merkitsee. Mitä perhe merkitsee. Mitä runous merkitsee ja kirjallisuus yleensä. Milloin Leena oikein ehtii kirjoittaa?

MAALAUKSISTA

Kuvia Leenan maalauksista. Millä väreillä ilmaista maisema? Mistä ideat syntyvät?

4. KUVIA LAPSUUDESTA

Syksy on Leenan lempi vuodenaika. Taustalla hyräiltynä Leenan säveltämää musiikkia (BIISI). Miten osata luopua? Miten ehtiä kaikkeen?

OPETUS/TAIDeprojekti

Miten teos syntyy? Miten osata opettaa erityisryhmää? Minkälainen on paras oppilas?

5. INT. MATKALLA RASIVAARAAN – AUTOSSA

Matkalla lapsuudenkotiin. Kamera käy automatkalla. Näytetään arkistosta still-kuvia Leenan taiteilijavuosista. Leena kertoo suhteistaan sisaruksiin ja perheeseen.

6. INT. LEENAN KOTIPAIKAN KAMMARI RASIVAARASSA

Leena soittaa pianoa kotipaikan sivukammarissa ja tapailee uuden sävellyksensä sointuja. Syntyykö biisi (taas) hetkessä? Vai syntyykö sävellys ja sanat eri aikaan?

VALMIS KAPPALE/MAALAUUS

Kuvia Leenan Helvi Juvos-illan maalauksista. Hyviä muistoja Leenan kertomana. Huonoja muistoja Leenan kertomana. Taiteesta ja sen tekemisestä. Voiko taidetta tehdä vai syntyykö taide itsestään?

7. EXT. LEENAN KOTIPAIKKA

Perunan nostoa koko perheen voimin. Ulkokuvia kotitilasta. Tuntoja ja tunnekuvia fiiliksellä.

METAMORFOOSI – KUKA ON LEENA HALONEN?

Omaa itseä parhaiten osaa selvittää ihminen itse. Miten Leena muuttuu moneksi?

PAKKAHUONEELLA PROJEKTISSA

Taideprojektin etenemistä erityisryhmän kanssa.

8. EXT. KOTIPAIKAN SAVUSAUNA – SYKSYINEN ILTA

Ulkokuvaa kotipaikan savusaunasta. Myrskylyhty. Lähikuvaa savusaunan ikkunasta, josta kajastaa himmeä valo. Leena kertoilee rakkaista asioista. Tähti-taivasta.

9. KOTIPAIKALLA

Leenan suuri salaisuus paljastuu rakkaassa ympäristössä, tai ainakin melkein. Miten minusta tuli minä?

SULOLASSA

Leenan omat haaveet tulevaisuudesta. Ainakin paljastus niistä

Mitä Leena oikeasti tykkää tehdä?

10. EXT. TEATTERIRAVINTOLA

Pimeä lokakuinen ilta. Välikuvaa jykevästä kiviseinistä. Leenan puhetta itseltään; tässä iässä, tässä ruumiissa.

10. INT. TEATTERIRAVINTOLA – ILTA

Leenan 40-v-juhlat. Kinkerit ja kaikki läheiset koossa. Lähikuvia Leenasta; tunnetiloista. Onko itse asiassa 40 virstanpylväs ollenkaan?

11. EXT. KASSAN BAARI TIKKALASSA

Ulkokuvia Kassan baarista. Tuhmien tätien saapuminen keikkapaikalle. Käytännön järjestelyä, sound check. Tädit kertoilevat havaintoja Leenasta. Kuvia tädeistä.

11. INT. KASSAN BAARI TIKKALASSA

Illan keikka ja ihmisten reaktiot. Muistoja tätikeikoilta sanoin ja kuvin. Muistoja ja havaintoja sisaruudesta.

12. INT. PAKKAHUONE – JOEN YÖN ESITYS

Valmistautumista takahuoneessa. Kuhinaa. Leena hyräilee esityksen biisejä. Konsertti ja ihmisten reaktioita.

12. EXT. PAKKAHUONE – JOEN YÖ - ELOKUU

Näytetään ulkokuvaa Pakkahuoneesta. Leena avaa ikkunan esityksen jälkeen ja katselee hetken maisemia. Näytetään Joensuun jokivarren tummuvaa iltaa ja ihmisvilinää. Leena sulkee ikkunan. Taustalla Leenan säveltämää musiikkia Minä olen Mateli-esityksestä.

LOPPUTEKSTIT

**Maan päällä
-dokumenttielokuva Leena Halosesta-
Litterointi**

Johanna Lipponen
Merimiehenkatu 53 A 8
80100 Joensuu
puh. 050-512 4784
johanna.lipponen@edu.ncp.fi
18.1.2009
Litterointi

1. EXT. SULOLAN PIHAPIIRI RASIVAARASSA [00:00:47]

Leena kiipeää puuhun Rasivaaran Sulolassa mummolan pihassa. Hän kertoo samalla puuhun kiipeämisen filosofiasta. Dokumentin nimi "Maan päällä" ilmestyy ruutuun.

LEENA

Puussa minnuu ei oo pelottanu koskaan... koska puuhun kun kiipee, niin aina on... aina on joku raaja kiinni... ja se lapsenomaisen riemu siitä, että jos... jos kiipee ilman, että kukkaan näkee, että kiipee, niin kukkaan ei älyy kahtoo. Mie nään kaikki, mutta kukaan ei nää minuu.

2. EXT. AURINGONKUKKAPELTO RASIVAARASSA [00:01:38]

Lähikuva auringonkukasta. Leena keräilee auringonkukkia pellostä. Samalla hän kertoilee Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa hänelle tehdystä syntymähoroskoopista. Lähikuvan päälle ilmestyy teksti: Dokumentti Leena Haloselta.

LEENA

Joskus kauan sitten entinen Joensuun ylioppilaskunnan pääsihteerri, joka harrasti intohimoisesti syntymähoroskooppeja, teki miulle semmosen ja sit se sano, että kuuleppas Leena, että siun elämäntehävä on herättää tunteita.

3. EXT. HAUTAUSMAA RASIVAARASSA [00:01:49]

Leena kävelee Rasivaaran hautausmaan portista sisään. Hän asettelee kukkia isovanhempiansa haudalle ja kertoilee suhteestaan edesmenneeseen isoisänsä.

LEENA

Jotenkin ihan pienestä asti miusta tuntui, että se näki kuka mie oon ja siitä huolimatta rakasti tai sen takia. Mutta ukki oli kuitenkin aina semmonen ihminen, että se se oli semmonen turvapaikka... että sen takia mie sitten halusin varmaan sen Sulolan ostaa, että pääsis aina ukin kainaloon välillä, vaikka ei pääsekään.

Leena kävelee haudalta pois.

4. EXT./INT. SULOLA RASIVAARASSA [00:02:39]

Näytetään Sulolan ulkokuva. Leena menee taloon sisälle Reetu-koiran kanssa ja alkaa puhua muistoista, mitä hänelle tulee Sulolasta mieleen.

LEENA

Ukkihan... mie luulen, että se... se ois varmaan toivonut, että... että mie oisin tähän asettunut tai että tää ois jääny miulle, koska mie nyt varmaan lapsenlapsista olin se, joka eniten täällä oli ja kävi ja vietti aikaansa. Mie näin jatkuvasti unia huoneesta, johon ei saa mennä, jonka... jonka ikkunan takana on semmonen marraskuun aamusumun harmaa puutarha... puutarha, johon ei saa mennä... tajusin, että se... se huone, se ikkuna etenkin, mistä mie näin niitä unia, oli... oli tämä ikkuna... Ja enkä mie... ei miulla ollut mitään mielikuvaa tästä puutarhasta, mikä tässä on takana... että jonnekin... jonnekin ne jäi se muistikuva tuosta puutarhasta ja siitä, et se just se semmonen niinkun pohjoisen puolen valo ja se tuli miulle uniin.

5. INT. LEENAN ASUNTO HUKANHAUDALLA/EXT. SULOLAN PORTAILLA
[00:03:51]

Leena kertoo maalaustekniikastaan Sulolan ulkoportilla. Välillä näytetään kuvia, kun Leenaa maalaa Hukanhaudan asunnossaan Joensuussa.

LEENA

Kun mie maalaan niin miehän teen niin, että mie en maalaa kuvia yleensä, vaan mie maalaan kerroksen ja... ja sitten mie otan... otan siitä jotain pois ja sit mie maalaan seuraavan kerroksen ja otan taas jotain pois ja seuraavan ja seuraavan ja seuraavan... ja sit mie katon aina, että mitä... mitä sieltä löytyy mahdollisesti niistä kerroksista. Nää on maalattu omatekoisilla akryyliväreillä, jotka mie oon tehny saunasuojasta ja väripigmentistä... se on semmosta niinkun... vähän niinkun laimennettua erikeepperiä ja siihen tulee tämmöinen niinkun loistokas kylläisyys ja... ja kiilto ja sithän se on vedenpitävä kuivuttuaan täysin.

6. INT. LEENAN ASUNTO HUKANHAUDALLA JOENSUUSSA [00:05:01]

Leena kertoo synestesiasta Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa. Samalla näytetään kauniita luontokuvia.

LEENA

Miullahan on semmonen... sille on olemassa diagnoosikin... semmonen vaiva tai lahja, kuin synestesia eli mie nään ja kuulen ja haistan ja maistan kaikki asiat oikeestaan väreinä. Kaikilla kirjaimilla, kaikilla numeroilla on värinsä ja... ja mie en niinkun ite pysty ajattelemalla vaikuttamaan, siihen, mitkä niiden värit on.

7. EXT. PERUNAMAA RASIVAARASSA [00:05:31]

Leena kävelee isänsä Esa Halosen kanssa perunamaalle. Esa nostaa perunaa traktorilla. Leena istuskelee Sulolan pihakeinussa ja kertoilee perunannoston tärkeydestä koko perheelle. Leena nostaa perunaa lastensa kanssa.

LEENA

Elvi hei... Elvi, Elvi... Elvi, täällä on hyljeperuna... Perunannostopäivä on... yks vuuen parhaista päivistä miun mielestä... se miltä haisee just käännetty multa... se, että saapi tähän isän kanssa hiljaa töitä... perunoitten rolina... mie... mie aina... aina haluan sen tuota sen peltisankon koska... koska siihen perunat rolisee paljon paremmin kuin muovämpäriin ja jotenkin se... nytkin, kun tuota pikkutyöt on mukana töissä... se on silleen, että sukupolvi sukupolvelta sitä perunaa nostetaan.

8. EXT. PERUNAMAA/INT. LEENAN LAPSUUDENKOTI RASIVAARASSA/EXT. LASTENTARHAN PIHA HUKANHAUDALLA JOENSUUSSA [00:07:33]

Leenaa puuhastelee lastensa kanssa perunamaalla ja lapsuudenkodissa Rasivaarassa. Leena hakee lapset tarhasta Joensuun Hukanhaudalla. Leena kertoo Hukanhaudalla nauhoitetussa haastattelussa äitiyden merkityksestä hänelle itselleen ja lapsilleen.

LEENA

Äitiys on miulle semmonen asia, että sitä tärkeempää asiaa ei... ei miun elämässä ole. Kaiken muun edelle ja kaiken muun yläpuolelle ja... missään tapauksessa en... en halua tehdä töitä tai harrastaa tai mitään niinkun sen yli, että jotenkin miun... miun lapset joutuis siitä kärsimään tai, että ne joutuis niinkun ajattelemaan, että niille oo äitiä, kun äitillä on koko ajan niin kiire... mutta, no, paljonhan ne on myös kulkeneet mukana... ja miusta se on kyllä ollu lapsille myös sillä lailla rikasta, että ainakin ne on saanut tietää, mitä äiti tekee silloin kun se tekee töitä.

9. EXT./INT. SAVUSAUNA SULOLAN PIHAPIIRISSÄ RASIVAARASSA [00:08:23]

Leena lämmittää savusaunaa Sulolan pihapiirissä Rasivaarassa. Leena kertoo saunanlämmitysrituaalistaan.

LEENA

Et se oli semmonen, kun tuli kaupungista kotiin, niin sit se oli semmonen kotiutumis... kotiutumisriitti aina se, että laittaa savusaunan lämmitä... ja vielä tärkeempi se oli niinä vuosina, kun ylioppilaskirjoitusten jälkeen, kun olin ensin talven Lahessa ja sitten toisen talven tuolla pääkaupunkiseudulla...

niin se oli jotenki semmonen kotiinpääsy. Jotenkin sitä kylpemistä tärkeempi oli se saunan lämmitys... ja se jotenkin, että siinä ei kiire... kiire sua olla.

10. INT. KAPRAKKA LIPERI/INT. LEENAN ASUNTO HUKANHAUDALLA JOENSUUSSA [00:09:30]

Leena ohjaa Luovi-opiston teatteriryhmää Liperin Kaprakassa Inariin-esityksen ensi-iltaan syksyllä 2008. Leena kertoo Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa koulutuksestaan ja samalla myös Inariin-esityksen työvaiheista.

[00:09:30] Kaprakan harjoitukset:

TEATTERIRYHMÄLÄINEN

Siis aivan käsittämätöntä...

LEENA

Hei, tiättekö mitä, tää ei toimi... tää jotenkin tässä tää jähmettyy tää tilanne niinkun niin pitkäks aikaa... mie luulen, että mejän pitää jättää se Vatasen kommentti nyt tästä pois... koska muuten tää mejän tuota... koska tää action-kohtaus muuten jää vähän hassuksi... tuolla niinkun täällä Diiva on pyörtynyt... ja poliisi on pankkirosvon kanssa, niin me ei voija ainakaan jäähä oottamaan, että se Vatanen siinä miettii...

[00:10:08] Leenan kotona Hukanhaudalla nauhoitettu haastattelu:

LEENA

Miulla on erityisopettajan koulutus, siis kasvatustieteitten maisteri pääaineena erityiskasvatus. Sen lisäksi oon opiskellu kuvaamataiteitten erikoistumisopinnot ja draamakasvatusta sen perusopinnojen verran.

[00:10:29] Leenan kotona Hukanhaudalla kuvattu haastattelu:

LEENA

Että... yks tärkeimpiä asioita elämässä on... on se, että siinä on kuitenkin tekemisissä sellaisten asioitten kanssa, että voi jollain tavalla työllään... työllään parantaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista.

[00:10:47] Kaprakan harjoitukset:

LEENA

Me jouvutaan harjoittelemaan uuvestaan ja uuvestaan ja uuvestaan... hiominenhan on sitä, että jos niinkun silitetään ja tasotetaan jotain paikkaa... niin nyt myö tavallaan hiotaan tätä kohtausta elikkä tasotetaan sitä kohtausta niin pitkään, että se on valmis ja kiiltävä ja sileä ja täydellinen... eikö niin? Olkaapa hyvä.

[00:11:12] Kaprakan harjoitukset, teatteriryhmäläiset laulavat Daa-da daa-dakappaletta:

TEATTERIRYHMÄ

"Kulkijoiks on meidät luotu, hiukan nuottikorvaa suotu kaikki mukaan daa-da daa-da daa daa..."

LEENA

Ja hypnoottinen katse...

[00:11:29] Kaprakan harjoitukset, Leenan haastatteluosuus Kaprakasta, välillä kuvaa Inariin-esityksestä Joensuun Pakkahuoneelta:

LEENA

Tää esitys on ammattiopisto Luovin Liperin osaston vapaasti valittavien opintojen tämmönen tuotos... ja tässä opiskelijat ovat siis valinneet tulevansa teatteripajaan... mie oon tän ohjannu ja myö aloitettiin käsikirjoittaminen maanantaina sillä lailla, että kun porukka oli kasassa, niin ihmiset kerto itsestään ja sit ne vähän mietti, että mitä... mitä ne haluais tehdä ja koko tämän esityksen idea tuli tuolta Konstalta, joka esittää linja-autokuskia, kun se sano, että hän on miettinyt nyt oikeestaan tätä jo etukäteen... että... että hän... hän haluaisi, että tässä olisi niinkun tuota tämmönen Vatasen Turistilinja Oy, Salo ja hän vois olla liikennöitsijä Juhani Pete Vatanen, jota kaikki J-P:ksi kutsuvat... ja sit mie tartuin heti siihen ideaan eli tää on sillä lailla devising-tekniikalla tehty eli koko käsikirjoitus on rakennettu niistä impulsseista, mitä näyttelijät heittää... sit muutkin rupes miettimään mitä ne haluu esittää, no sit tuo... tais olla tuo Antti, joka sano seuraavaks, et hän haluu... hän haluu esittää poliisia mielellään ja sit myö ruvettiin miettimään, et mitä siinä nyt vois olla, et jos siinä on bussikuski ja poliisi ja sit Keijo... Keijo mietti, että hän vois olla matkanjohtaja tai rahastaja ja sit rupes nuo tulemaan nuo muutkin hahmot, että nuo pienet down-mimmit, toinen sano: mie haluun olla äijä ja sit toinen sanoo, että: mie vois olla sen muija...

[00:13:15] Loppuaplotit ja kumarrukset Inariin-esityksestä Joensuun Pakkahuoneelta

11. INT. KASSAN BAARI TIKKALASSA/INT. LEENAN ASUNTO HUKANHAUDALLA JOENSUUSSA [00:13:15]

Näytetään Tuhmien tätien keikkaa Kassan baarissa Tikkalassa syksyllä 2008. Leena kertoilee Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa Tuhmien tätien synnystä.

[00:13:15] Tuhmien tätien encore Kassan Baarissa Tikkalassa.

YLEISÖ

Jee, jee... Tuhmat tädit, tuhmat tädit... jee, jee... tulee...

LEENA

Fuck You.

[00:13:35] Leenan kotona Hukanhaudalla tehty haastattelu:

LEENA

No siis Tuhmat tädit lähti vitsistä... myö oltiin lineksen kanssa Helsingissä siskon luona ja siskon tytöt ja lines leikki sitten aina ihan sumeesti keskenään. lines tais olla silloin seittämän ja Helmi... Helmi samoin seittämän ja Hanni yheksän... ja... ja tuota oltiin ruokapöyvässä ja nuo oli nuo Helmi ja lines ihan silleen, että ei ne nähnykkään kuin toisensa toisensa... jompikumpi meistä Kaisa tai minä kommentoi jotain sarkastista ja sitten lines vaan kääntyi katomaan silleen silmät sumeena... katto meitä toisesta toiseen ja sano tuhmat tädit ja sit ne jatko juttuaan.

[00:14:14] Tuhmien tätien keikka Kassan baarissa:

TUHMAT TÄDIT

”Baarista sain matkaan tosi herkullisen miehen, huomata sain kohta homma jäikin puolitiehen kovasti ois kaikkeen ollut halua, mutta nousemaan ei oikein saatu kalua...”

[00:14:29] Leenan kotona Hukanhaudalla tehty haastattelu:

LEENA

Sit myö ruvettiin miettimään, et mitähän vois olla tuhmat tädit... myö oltiin just samana iltapäivänä keksitty, että perustetaan rasisvammayhistys, että saahaan saahaan molemmille CV:hen jotkut hienot luottamustoimet... toinen voi olla sihteeri ja toinen puheenjohtaja. Sit myö keksittiin, et tuhmat tädithän on tietysti rasisvammayhdistyksen kuorojaosto... no, mitä ne esittää... joo Arja Tiaisen runoja sävellettyinä! Ja sit mie olin niin hullu, et mie rupesin sävel-

tämään niitä Arjan runoja, joka... se vaikutti kyllä ensi alkuun aika mahottomalta tehtävältä, koska niisei mitään loppusointuja ole, eikä päällisin puolin näytä olevan mitään niinkun semmosta rytmiä tai sidoksellisuuttakaan, että että niitä voisi yleensä säveltää.

[00:15:15] ”Päätoimiseksi naiseksi”-kappaleen alku Tuhmien tätien keikalta Kassan baarista

TUHMAT TÄDIT

”Päätoimiseksi naiseksi älä rupea,
päätoimiseksi naiseksi älä rupea...
se on silkkaa kuukautiskiertoa, pillereitä ja kierukoita...”

12. INT. LEENAN LAPSUUDENKOTI RASIVAARASSA [00:15:40]

Leenan äiti Tellervo Halonen kertoo Leenasta Rasivaarassa tehdyssä haastattelussa. Haastattelun ohessa näytetään valokuvia Leenan nuoruusvuosilta.

TELLERVO HALONEN

Se mistä minä oon oikeestaan kaikissa noissa penskoissani arvostan ja ollu kauheen hyvilläni se, jotta niillon niinkun selevä oma tahto olla omanlaisiaan, että ei tarte mennä laumassa. Ja jopa silloin minusta se oli niin ihana ku Leena oli lukiossa, kun se käveli siellä paikka housuissa...
kun se läks lukioon, se laitto tutin kaulaansa remmiin...
jotta siis se on... niinkun uskaltaa olla mitä on, kävellä paljain jaloin vaikka tuolla ja...
niinkun se joskus kerto, että hiän vähän ihmetystä herätti, kun hän käveli kaupungilla paljain jaloin ja laulo.
Siis se... niinkun rohkeutta olla se mikä on, se on minusta hirveen tärkeitä.

13. INT. TIEDEPUISTON MUSTA LUOKKA [00:16:12]

Leena esittää monologin ”Viha” 7 Kuolemansyntiä-teoksesta Joensuun Tiedepuiston mustassa luokassa syksyllä 2008.

LEENA

”Mä olen huolissani Eetusta, Kari laittaa mulle tekstaria.
Voi vittu, että vituttaa olla yksin rakkausvastaava.
Voi vittu, että vituttaa olla yksin vihavastaava.
Voi vittu, että vituttaa yksin vastata kaikesta.
Kun ei tiedä itsekään, mitä vittua vastata.”

14. INT. LEENAN ASUNTO HUKANHAUDALLA JOENSUUSSA [00:16:54]

Leena kertoo taiteilijan ja näyttelijän tehtävistä Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa.

LEENA

Taiteilijan tehtävä on välittää tai siihen mie ainakin pyrin taiteilijuu-
dessani, että välittämään asioita... herättämään ajatuksia, kysy-
myksiä, ihmetystä, huvitusta, surua... näyttelijä on ihan älyttömän
etuoikeutetussa asemassa, niinkuin kuka tahansa taiteilija saa olla
esillä... saa olla siellä muitten edessä, saa omia töitään, omia aja-
tuksiaan julki.

Kysymys täytyy aina olla siitä, että mitä annettavaa miulla on ja jos
tuntee, että ei oo mitään annettavaa, niin silloin pitäis olla niinkun
hiljaa.

15. INT. JOENSUUN KAUPUNGINTEATTERI/INT. LEENAN ASUNTO HU-
KANHAUDALLA JOENSUUSSA [00:17:38]

Näytetään arkistomateriaalia ja valokuvia "Maan päällä paikka yksi on"-
esityksestä Joensuun kaupunginteatterissa v. 2005. Leena kertoilee esityksestä
ja näyttelijyydestä Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa.

[00:17:38-00:17:54] "Kyllä mie oon..."-repliikki Maan päällä paikka on-
taltiinnista Joensuun kaupunginteatterista vuodelta 2005.

[00:17:55] Leenan kotona Hukanhaudalla tehty haastattelu:

LEENA

...Mutta Maan päällä paikka yksi on oli Vääräpyörän kymmenjuh-
la... kymmenvuotisjuhlanäytelmä ja se oli miulle itelleni hirmu mer-
kityksellinen siitä syystä, et se oli ensimmäinen pitkä rooli tosi mo-
neen vuoteen. Monet hirveesti ihmetteli, et noin kauheen raskas
rooli, että miten sie jaksat ja eikö se oon niin hirmu... hirmu kulutta-
vaa tehdä tuommonen, niin ei se ollu... no, olihan se nyt fyysisesti-
kin aika rankka, että siinä piti kuitenkin niinkun kahlata ihmisen
elämä nuoresta työstä vatsasyöpään kuolevaks keski-ikäseks nai-
seks ja synnyttää siinä välissä ja miten... mitä kaikkee, mutta...
mutta henkisesti se ei sillä lailla ollut raskas, koska... koska eihän
ne niinkun minun tunteita ollu.

Miusta näyttelijä on vähän niinkun taikuri. Elikkä se manipuloi to-
dellisuutta sillä lailla, että tottakai niitä omiakin tunteita nousee ai-
nakin harjoitusprosessin aikana pintaan ja... mutta kyllä miun mie-
lestä yleisö ei... yleisön ei koskaan pitäis joutua siihen tilanteeseen,
että... että sen tarttee niinkun miettiä ja skarpata sitä, että selviääkö
tuo näyttelijä tuolla nyt omien tunteittensa kanssa... että siinä vai-
heessa kun... kun se työ luovutetaan yleisölle, kun se annetaan
yleisölle ensi-illassa, niin sen pitää olla niinkun niin valmis, että...
että siinä ei enää niinkun näyttelijät kahlaa omissa tunteissaan.

16. INT. JOENSUUN PAKKAHUONE [00:19:36]

Näytetään kappale ”Nautinto” teoksesta Runkojen lomasta. Kappaleen esittävät Leena Halonen, Usi Riikonen ja Mammu Koskelo. Esitys nähtiin Joen Yössä Joensuun Pakkahuoneella syksyllä 2008.

LEENA JA USI

”Jotakin syötäväksi kelvotonta...”

Metsässä siili nautti eniten, kun lakastuneen ruohon karvaisena se vaappui pienenä ja mustin jaloin, puhisten itseksensä, hyvää löytäin. Ritisten naurahteli neulaset, kahisi lehdet kieppuvat, kun tuuli supatti niille loruansa tyhmää, jotakin syötäväksi kelvotonta...

Ritisten naurahteli neulaset, kahisi lehdet kieppuvat, kun tuuli supatti niille loruansa tyhmää, jotakin syötäväksi kelvotonta, jotakin syötäväksi kelvotonta, jotakin syötäväksi kelvotonta, jotakin syötäväksi kelvotonta.

17. INT. JOENSUUN PAKKAHUONE/INT. LEENAN ASUNTO HUKANHAUDALLA JOENSUUSSA/EXT. HUKANHAUTA JOENSUUSSA [00:20:44]

Leena kertoilee esiintymisestä, esiintyjän ja yleisön välisestä suhteesta sekä omasta identiteetistään Hukanhaudalla tehdyssä haastattelussa. Näytetään kuvia harjoitustilanteista. Dokumentin lopussa Leena kävelee Reetu-koiran kanssa metsään Joensuun Hukanhaudalla.

LEENA

Mitä vanhemmaks mie tuun ja mitä enemmän mie teen, niin sitä vähemmän mie pyrin tekemään minkäänlaista semmosta pohjatyötä, koska se tilanne vie ja... ja tavallaan se yhteistyö sitten näyttämöllä, että sille... sille haluan antaa mahdollisimman paljon tilaa. Esiintyminen on... siinä syntyy ihan huikee semmonen niinkun kulumisen tila tai semmonen yhteisyys yleisön kanssa, että et se nousee johonkin ihan eri todellisuuteen... mutta tuota enimmäkseen se on kuitenkin semmosta niinkun leipää...

[00:21:29] Leenan kotona Hukanhaudalla tehty haastattelu:

LEENA

Jokaikisellä yleisöllä, jokaikisellä ihmisellä yleisö... yleisössä on... on tavallaan oikeus siihen parhaaseen... siellä voi olla joku, jonka... sisimmässä myllähtää jotain tosi isosti tai jolle herää joku uus ajatus tai joku, joka liikuttuu syvästi, vaikka suurin osa yleisöstä ois, että tää on aivan paskaa. Ja... ja siltä ihmiseltä ei saa riistää sitä kokemusta.

En mie tiä ees mikä miun identiteetti oikeestaan on... nyt... nyt mie oon haeskelemassa kyllä semmosta niinkun oman... oman elämäni supersankaruutta, että... että vaikka... vaikka on ehkä työlästä ja vaikka valonpaikkoja on vähän, niin... niin silti niinkun oon kuitenkin kiipeemässä valospotista valospottiin, että aina... aina joku seuraava valon paikka on näkyvissä.

Ja, niin, no... En mie tiä onko miulla mitään taiteilijan identiteettiä... se... se tuntuu aina niin hienolta ja monimutkaiselta, että... Mutta tekijä kuitenkin...

[00:22:47] Leena kävelee metsään koiran kanssa

LOPPUTEKSTIT